

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**КРОС-КУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛЬНОЇ
МІГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-231 групи

Спеціальності 053 Психологія

Освітньо-професійної програми «Психологія»

Орлик Людмила Анатоліївна

Керівник: кандидат психологічних наук

Шелестова Олена Вікторівна

Рецензент: кандидат психологічних наук

Гридковець Людмила Михайлівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1.Поняття соціальної міграції та її форми в науково-психологічній та соціологічній літературі.....	7
1.2.Детермінанти соціальної міграції: економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники	14
1.3.Крос-культурні підходи до вивчення міграції: порівняльний аналіз різних країн.....	20
Висновки до розділу I.....	27
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	30
2.1.Методологія та організація дослідження: вибірка, інструменти та процедура збору даних.....	30
2.2.Аналіз результатів дослідження та виявлення ключових детермінант соціальної міграції.....	38
2.3.Порівняльний аналіз міграційних тенденцій у різних культурах та розробка рекомендацій.....	59
Висновки до розділу II	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі міграційні процеси набувають усе більшої інтенсивності, охоплюючи різні соціальні, економічні та культурні сфери життя суспільства. Війна в Україні, економічні кризи, глобалізація, зміна клімату та соціальні трансформації значно вплинули на масштаби і характер міграції, перетворивши її на складне багатовимірне явище. Поряд із економічними й політичними чинниками дедалі більшої ваги набувають психологічні та культурні аспекти – потреба у безпеці, пошук ідентичності, соціальна адаптація в новому середовищі. Саме тому дослідження соціальної міграції особистості, її детермінант і крос-культурних особливостей стає важливою науковою та практичною проблемою сучасності.

Особливої актуальності набуває вивчення міграції в умовах війни та поствоєнного відновлення, коли вимушене переселення стає не лише соціальним викликом, а й глибоким психологічним досвідом, що змінює систему цінностей, способи самореалізації та ідентичність особистості. У цьому контексті крос-культурний підхід дозволяє глибше зрозуміти, як культурні відмінності, соціальні норми та традиції впливають на процес адаптації мігрантів, їхні життєві стратегії та відчуття належності до нової спільноти.

Проблематика соціальної міграції активно вивчається у працях українських і зарубіжних дослідників, зокрема В. Абдуллаєвої, М. Слюсаревського, О. Близової, О. Гончарової, Л. Назарової, А. Єфімової, В. Садової, І. Іващук, А. Pastukhov та Н. de Haas. Вчені аналізують як соціально-економічні передумови міграції, так і психологічні аспекти адаптації, акультурації та трансформації ідентичності мігрантів. Проте, попри значний науковий інтерес, питання взаємозв'язку між різними детермінантами соціальної міграції (економічними, соціокультурними, політичними, психологічними) у крос-культурному вимірі залишаються недостатньо систематизованими.

Отже, дослідження крос-культурних аспектів соціальної міграції особистості має не лише теоретичну, а й практичну цінність, адже його результати можуть бути використані для удосконалення політики інтеграції, соціальної підтримки та психологічного супроводу мігрантів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.. Робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри психології *«Становлення та розвиток особистості в умовах соціальних трансформацій»* (державний реєстраційний номер 0125U001891).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити детермінанти соціальної міграції особистості в крос-культурному контексті.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати наукові підходи до визначення поняття соціальної міграції та її основних форм.
2. Визначити ключові детермінанти соціальної міграції – економічні, соціокультурні, політичні та психологічні чинники.
3. Розкрити сутність крос-культурного підходу до вивчення міграційних процесів і здійснити порівняльний аналіз міграційних тенденцій у різних країнах.
4. Провести емпіричне дослідження детермінант соціальної міграції особистості та визначити провідні фактори, що впливають на її характер і спрямованість.
5. Розробити практичні рекомендації щодо психологічного супроводу мігрантів у процесі адаптації до нового соціокультурного середовища.

Об'єкт дослідження – соціальна міграція як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження – детермінанти соціальної міграції особистості в крос-культурному вимірі.

У роботі використано комплекс теоретичних і емпіричних методів:

- *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація наукових джерел із проблематики соціальної міграції, психологічної адаптації та міжкультурної взаємодії;
- *емпіричні* – опитувальник Роджерса–Даймонда для виявлення соціально-психологічної адаптації особистості, шкала реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера, та кейс-стаді вивчення конкретних випадків міграційних установок;
- *методи статистичної обробки* – описова статистика, коефіцієнт кореляції Пірсона, t-критерій Стюдента для перевірки достовірності відмінностей.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розгляді соціальної міграції як багаторівневого феномена, детермінованого взаємодією соціальних, культурних і психологічних чинників. Уперше в межах крос-культурного підходу здійснено порівняльний аналіз міграційних установок українців та представників інших культурних спільнот. Отримані результати дозволяють розширити наукові уявлення про специфіку адаптаційних стратегій мігрантів і механізми формування їхньої соціальної ідентичності.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дослідження у діяльності психологів, соціальних працівників та фахівців у сфері міграційної політики. На основі отриманих даних можуть бути розроблені програми психологічної підтримки, тренінги міжкультурної адаптації та методичні рекомендації щодо інтеграції мігрантів у нове соціальне середовище.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням аналізу психологічних стратегій адаптації мігрантів, вивченням ролі культурних відмінностей у формуванні почуття належності до спільноти, а також із дослідженням механізмів подолання культурного шоку та соціальної ізоляції.

Апробація та публікація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри психології (протокол від

05.12.2025 р. № 8), а також опубліковані у вигляді статті: Орлик Л.А. Крос-культурне дослідження детермінант соціальної міграції особистості. *Магістерські студії: електронний альманах*. 2025. Вип. XXV.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів (теоретичного та емпіричного), висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний обсяг становить 88 сторінок машинописного тексту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття соціальної міграції та її форми в науково-психологічній та соціологічній літературі

Проблематика соціальної міграції особистості набуває особливого значення у сучасних умовах глобалізації, воєнних конфліктів та економічних трансформацій. Міграція перестала бути лише демографічним явищем – сьогодні це соціально-психологічний процес, який впливає на структуру суспільства, ідентичність та життєві стратегії людей. Науковці все частіше розглядають міграцію як форму соціальної мобільності, що передбачає зміну не лише просторового, а й соціального статусу, ролей і зв'язків особистості. У цьому контексті поняття «соціальна міграція» потребує системного осмислення через міждисциплінарний підхід. Зміст цього феномену охоплює не лише пересування людей, а й адаптаційні процеси, інтеграцію в нове середовище, зміни у цінностях та соціальних орієнтаціях. Відтак, вивчення соціальної міграції поєднує теорії соціології, психології, культурології та економіки. Розглянемо сутність і форми соціальної міграції на основі сучасних наукових підходів. (рис.1.1.)

Рис.1.1. Форми соціальної міграції на основі сучасних наукових підходів.

Поняття соціальної міграції в науковій літературі визначається як процес переміщення індивідів або груп у соціальному просторі, що супроводжується зміною їх соціальних статусів, ролей та взаємодій. На думку М. Слюсаревського та О. Близової, міграція – це не лише фізичне переселення, а й психосоціальна трансформація особистості, яка вимагає адаптації до нової системи норм і цінностей [47, с. 22]. Автори підкреслюють, що соціальна міграція передбачає активну участь суб'єкта у побудові нового соціального середовища. Подібну думку висловлює також В. Гнатюк, зазначаючи, що міграція є міждисциплінарним феноменом, який інтегрує соціальну психологію, політологію та економіку [11, с. 64]. Вона формує нові соціальні зв'язки, трансформує структуру суспільства та визначає нові траєкторії соціальної мобільності. У цьому сенсі соціальна міграція є не лише наслідком, а й рушієм соціальних змін.

У психологічному аспекті соціальна міграція описується як процес внутрішньої перебудови особистості під впливом нових соціокультурних умов. Як вважає В. Абдуллаєва, адаптивність особистості в умовах міграції залежить від індивідуально-психологічних характеристик, рівня резильєнтності та соціальної підтримки [1, с. 9]. Міграція стає не лише випробуванням, а й можливістю для саморозвитку, оскільки змінює спосіб мислення та розширює межі соціального досвіду. У дослідженнях О. Гончарової підкреслюється, що вимушена міграція особливо впливає на ідентичність, призводячи до переосмислення належності, ролей і ціннісних орієнтацій [12, с. 110]. Психологічні зміни часто супроводжуються соціальним стресом, але за умов належної підтримки формують стійкість і соціальну компетентність. Соціальна міграція, таким чином, постає як процес особистісної трансформації в новому культурному полі.

Згідно з класифікацією, запропонованою Б. Босцькою-Пономаренко, соціальну міграцію можна поділити на внутрішню, зовнішню, економічну, політичну, культурну та освітню [5, с. 7]. Вона може бути добровільною або вимушеною, постійною чи тимчасовою. Кожна з форм має власні соціальні

наслідки: від зміни соціальної ролі до перебудови системи цінностей. І. Бараняк зазначає, що внутрішня міграція часто пов'язана з економічними мотивами й має менший ступінь культурного шоку, тоді як зовнішня супроводжується складними адаптаційними процесами [4, с. 89]. Таким чином, класифікація форм соціальної міграції допомагає систематизувати різноманіття її проявів і зрозуміти закономірності соціальної динаміки.

Дослідження В. Кравціва та У. Садової розкривають соціальну міграцію як складову загальної мобільності населення, яка відображає прагнення особистості до поліпшення умов життя, освіти чи професійної реалізації [31, с. 115]. Автори наголошують, що соціальна міграція охоплює не лише переміщення у просторі, а й прагнення до зміни соціального статусу. На думку Н. Бортник, міграція відображає як кількісні, так і якісні зрушення у структурі суспільства, впливаючи на його демографічні та культурні параметри [7, с. 10]. У цьому контексті вона є формою соціальної динаміки, що відображає реакцію особистості на зовнішні умови.

Сутність соціальної міграції полягає у взаємодії індивідуальних мотивацій і соціальних структур. А. Єфімова, досліджуючи українську діаспору у США, довела, що мігранти зберігають культурну ідентичність, водночас адаптуючись до нових соціальних норм [18, с. 14]. Це свідчить про складність процесу соціокультурної інтеграції, у якому особистість постійно балансує між асиміляцією та збереженням власної самості. Л. Калашнікова та О. Лісеєнко підкреслюють, що успішність соціальної адаптації залежить від міжкультурної комунікації та рівня толерантності приймаючого суспільства [23, с. 27]. Отже, соціальна міграція є взаємним процесом взаємодії двох культурних систем – тієї, з якої виходить індивід, і тієї, до якої він інтегрується.

На думку Г. Назарової, поняття «міграція» охоплює не лише переміщення людей, а й комплекс соціальних змін, що охоплюють психологічну адаптацію, соціалізацію та формування нових спільнот [36, с. 4]. Дослідниця вважає, що соціальна міграція виконує функцію каталізатора розвитку суспільства, адже сприяє обміну ідеями, трудовими навичками та

культурними традиціями. Подібного підходу дотримується С. О. Западнюк, який наголошує на взаємозв'язку міграційних процесів із динамікою людського потенціалу держави [20, с. 92]. Таким чином, соціальна міграція постає як структурний елемент суспільного розвитку, що впливає на якість соціального капіталу.

Зарубіжний дослідник Г. де Хаас розробив теорію міграції, відому як “аспіраційно-капацитативна модель”, згідно з якою рішення про міграцію формується на основі поєднання бажань і можливостей [60]. Цей підхід пояснює соціальну міграцію як результат напруження між особистими прагненнями та соціальними обмеженнями. У цьому контексті соціальна міграція стає формою реалізації людського потенціалу в умовах структурних обмежень. Таке бачення особливо важливе для сучасної України, де значна частина населення змінює місце проживання через війну, але водночас шукає можливості самореалізації.

Психологічні механізми соціальної міграції включають процеси стресу, адаптації, резильєнтності та культурного шоку. Л. Тягур зазначає, що культурний шок може стати не лише деструктивним фактором, а й стимулом для самоактуалізації особистості [55, с. 2188]. Адаптація у новому соціальному середовищі передбачає засвоєння нових моделей поведінки, розвитку комунікативних компетенцій і розширення соціального досвіду. К. Базиленко підкреслює, що процес акомодатії вимушених переселенців є складним, але здатен підвищувати їхню соціальну зрілість і відповідальність [3, с. 45]. Отже, соціальна міграція має не лише втратний, а й конструктивний потенціал, сприяючи формуванню нових форм соціальної взаємодії.

С. Бубняк розглядає внутрішньо переміщених осіб як особливу соціальну категорію, у якій процес міграції поєднує зовнішній і внутрішній виміри [9]. Дослідниця наголошує, що внутрішня соціальна міграція в Україні стала масовим явищем, яке формує нові соціальні спільноти та змінює структуру локальних громад. Такі переміщення супроводжуються не лише пошуком безпеки, а й новими соціальними зв'язками та адаптаційними

механізмами. Таким чином, навіть у межах однієї держави соціальна міграція створює нові культурні простори.

О. Петровський у своєму дослідженні наголошує, що соціальна міграція істотно впливає на трансформацію соціальної структури суспільства, спричиняючи формування нових соціальних груп і шарів. Вона не лише змінює існуючий розподіл ролей і статусів у суспільстві, але й створює нові соціальні позиції, пов'язані з професійною та культурною мобільністю. Внаслідок цього з'являються нові професійні ідентичності, які поєднують досвід, знання та компетенції, здобуті в різних соціальних і культурних контекстах. Крім того, традиційні соціальні межі стають менш чіткими, що призводить до більш гнучкої організації соціальних відносин та взаємодії між різними групами населення. В умовах глобалізації ці процеси активізуються, оскільки міграційні потоки сприяють формуванню мультикультурних спільнот, де різні культурні коди, цінності та практики співіснують і взаємодіють. У таких спільнотах ідентичність людини стає більш динамічною, здатною адаптуватися до нових умов та контекстів[39, с. 359]. Соціальна міграція, таким чином, стає не лише механізмом переміщення, але й фактором соціальної трансформації, що стимулює розвиток гнучких моделей соціальної взаємодії.

Як підкреслює В. Филипович, сучасна українська міграція має не лише економічний, а й духовний вимір, оскільки вона торкається глибоких аспектів моральної підтримки, культурної пам'яті та формування індивідуальної та колективної ідентичності. Міграція стає простором, де люди переосмислюють свої цінності, оцінюють досвід життя в нових соціальних і культурних середовищах і формують нові уявлення про належність до спільноти. Особливо в умовах війни цей духовний вимір набуває значення, адже переміщення часто супроводжується втратою звичного соціального оточення, необхідністю збереження культурних традицій та підтримки внутрішньої стабільності [56, с. 293]. Соціальна міграція у цьому контексті виступає як процес, який не лише задовольняє матеріальні потреби, але й сприяє

саморозвитку, переосмисленню життєвих пріоритетів та формуванню нової особистісної ідентичності, адаптованої до нових умов.

Соціальна міграція є складним багатовимірним процесом, який поєднує соціальні, психологічні, економічні та культурні аспекти. Її форми – зовнішня, внутрішня, добровільна, вимушена, професійна, освітня, культурна – взаємопов’язані й утворюють систему соціальної мобільності. Різні автори – від українських дослідників до західних теоретиків – сходяться на думці, що соціальна міграція є не лише наслідком криз, а й рушієм суспільного розвитку.

Для систематизації наукових підходів до класифікації соціальної міграції доцільно представити узагальнену таблицю основних форм соціальної міграції особистості. Вона демонструє різні критерії, за якими дослідники виокремлюють типи міграційних процесів – від зовнішніх і внутрішніх переміщень до соціально-рольових і професійних переходів. Представлена нижче таблиця узагальнює найпоширеніші підходи до визначення форм соціальної міграції в сучасній психології та соціології. (Табл.1.1.)

Таблиця 1.1.

Форми соціальної міграції особистості (за різними критеріями)

Критерій класифікації	Форма соціальної міграції	Характеристика	Приклади
За територіальною ознакою	Внутрішня, зовнішня	Внутрішня – переміщення в межах країни; зовнішня – міждержавна міграція	Переїзд із села до міста, еміграція за кордон
За тривалістю	Тимчасова, постійна	Тимчасова – з поверненням;	Навчання за кордоном, імміграція

		постійна – без наміру повернення	
За соціальним статусом	Вертикальна, горизонтальна	Вертикальна – зміна соціального рівня; горизонтальна – переміщення в межах одного статусного рівня	Кар’єрне зростання, зміна професії без підвищення статусу
За мотивацією	Економічна, освітня, політична, сімейна, культурна	Міграція зумовлена переважно провідними мотивами	Пошук роботи, вступ до університету, шлюб
За ступенем добровільності	Добровільна, вимушена	Добровільна – за власним вибором; вимушена – через зовнішні обставини	ВПО, біженці, переселення через війну
За соціальною спрямованістю	Професійна, освітня, рольова, культурна	Відображає зміну соціальної ролі або культурного середовища	Перехід у нову професію, адаптація в іншій культурі

Отже, соціальна міграція є одним із ключових процесів сучасного суспільства, який поєднує економічні, культурні та психологічні зміни. Вона виступає формою соціальної мобільності, засобом адаптації та одночасно викликом для особистості. У науковій літературі соціальна міграція розглядається як комплексний феномен, що охоплює переміщення, адаптацію, інтеграцію та формування нової соціальної ідентичності. Форми соціальної міграції різноманітні – від внутрішньої до транснаціональної, від добровільної до вимушеної – і кожна з них має власні соціально-психологічні особливості.

Знання закономірностей цього процесу дозволяє глибше зрозуміти сучасні трансформації українського суспільства та окреслити шляхи ефективної соціальної інтеграції мігрантів.

1.2. Детермінанти соціальної міграції: економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники

Соціальна міграція особистості є складним соціальним явищем, яке визначається взаємодією численних факторів. Виділяють економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники, що визначають вибір міграційного шляху. У контексті України ці детермінанти особливо актуальні, оскільки вони поєднують вплив війни, економічної нестабільності та культурних трансформацій.

Економічні чинники найчастіше розглядають як основний мотив переїзду, тоді як соціокультурні та психологічні фактори визначають адаптаційний потенціал особистості [1, с. 9]. Політичні обставини, включно з законодавчими рамками та умовами безпеки, значно впливають на міграційні рішення [49, с. 45]. Інтеграція цих факторів дозволяє комплексно оцінити мотивацію та поведінку мігранта.

Соціальна міграція є складним процесом, який визначається багатьма взаємопов'язаними чинниками. На думку В. Кравціва та У. Садової, ці чинники можна розділити на економічні, соціокультурні, психологічні та політичні. Економічні мотиви переважають серед причин переселення, особливо у періоди кризи або нестабільності. Соціокультурні детермінанти визначають, наскільки мігрант здатен інтегруватися у нове середовище та приймати його правила [31, с. 48]. Психологічні чинники впливають на здатність людини адаптуватися до змін і справлятися зі стресом. Політичні умови створюють безпеку або загрозу для переміщення, визначаючи обсяг і напрям. Дослідники відзначають, що ці детермінанти рідко діють окремо, вони утворюють

комплексний мотив поведінки [31, с. 48]. Тому їхній аналіз дозволяє зрозуміти структуру соціальної міграції та прогнозувати її наслідки.

Економічні детермінанти є одним із ключових чинників, що стимулюють мобільність населення. О. Будякова та К. Слободенюк вважають, що пошук стабільного доходу та перспектив професійного розвитку є основним мотивом переселення [10, с. 97]. Д. Дроздов і А. Коренев додають, що нерівність рівня життя між регіонами створює стимули для внутрішньої і міжнародної міграції [17, с. 112]. Н. Бортник та Н. Мороз зазначають, що економічні кризи та безробіття підвищують готовність до переїзду. Економічні фактори також визначають вибір місця проживання та тривалість перебування [7, с. 12]. В.Кравців та У. Садовая підкреслює, що вони взаємодіють із соціальними та психологічними умовами. Економічна мотивація актуальна для молоді та працездатного населення [31, с. 105]. Таким чином, економічні детермінанти формують фундаментальні передумови міграції.

Соціокультурні детермінанти визначають процес інтеграції мігрантів у новому середовищі. М. Горбашевська та О. Лелюк наголошують на важливості культурної сумісності та мовної адаптації [13, с. 29]. З. Борисенко, Л. Гаврищак і Н. Подоляк зазначають, що молодь шукає можливості для соціального та культурного розвитку. Соціокультурна адаптація включає етапи від первинного сприйняття до повного включення у спільноту [6, с. 77]. К.Базиленко підкреслює, що культурна дистанція може створювати психологічні труднощі. Внутрішньо переміщені особи особливо відчують вплив соціокультурних чинників [3, с. 43]. Соціокультурні умови тісно пов'язані з економічними та політичними аспектами. Врахування цих чинників сприяє створенню ефективних програм підтримки та інтеграції мігрантів.

Психологічні детермінанти визначають індивідуальну здатність до адаптації. В. Абдуллаєва зазначає, що стресостійкість, мотивація та тривожність впливають на успіх соціальної мобільності [1, с. 10]. А. Єфімова підкреслює роль соціально-психологічної підтримки у процесі. Психологічна готовність визначає вибір тривалості перебування та професійної діяльності.

Особистісні ресурси мігранта взаємодіють із економічними та соціокультурними умовами. Психологічні детермінанти впливають на рішення щодо повернення або тривалого перебування адаптації [18, с. 12]. Тому їхній аналіз є критично важливим для прогнозування ефективності міграційних процесів.

Політичні детермінанти створюють правові та безпекові умови для переселення. С. Западнюк підкреслює роль законодавства та політичної стабільності у забезпеченні безпеки мігрантів [20, с. 40]. А. Стеблянко та І.Хозлу вважають, що воєнні конфлікти та політичні кризи формують хвилі вимушеної міграції [49, с. 46]. О. Гончарова та А. Палій додають, що нестабільність стимулює як внутрішню, так і міжнародну мобільність [12, с. 112]. В. Качур підкреслює роль міжнародної політики у регулюванні трудової та освітньої міграції. Політичні чинники взаємодіють із економічними, створюючи сприятливе або обмежувальне середовище для переселення [26, с. 25]. Л. Чупрій та О. Готра зазначають, що політична нестабільність підвищує ризики соціальної дезінтеграції [57, с. 208]. Врахування цих факторів є необхідним для планування безпечної міграційної політики.

Взаємодія детермінантів створює комплексну систему мотивів для міграції. В. Плющ та Г. Назарова відзначають, що економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники тісно переплітаються [40; 36]. С. Бубняк додає, що внутрішньо переміщені особи одночасно відчують вплив економічної нестабільності, культурних змін та психологічних викликів [9, с. 5]. Е. Стрілюк підкреслює, що соціальна адаптація залежить від поєднання всіх факторів [51, с. 21]. Т. Гнатюк зазначає, що комплексний підхід дозволяє передбачити ризики та ефективність інтеграції. Взаємодія детермінантів формує індивідуальні та групові міграційні рішення. Вона відображає складність соціальної мобільності у сучасному світі [11, с. 74]. Розуміння цих взаємозв'язків є ключовим для дослідження міграційних процесів.

Економічні стимули часто поєднуються з політичними та соціокультурними умовами. О. Будякова та К. Слободенюк зазначають, що

навіть у випадку наявності роботи міграція може відбуватися через нестабільну політичну ситуацію [10, с. 99]. Д. Дроздов і А. Коренев додають, що соціальні гарантії та умови життя є вирішальними для вибору нового місця проживання [17, с. 115]. Н. Бортник та Н. Мороз підкреслюють, що економічна нерівність стимулює мобільність навіть у мирний час. Взаємодія чинників формує багатопланові мотиви переселення [7, с. 13]. Міграційні рішення залежать від поєднання матеріальних та нематеріальних факторів. Це створює різноманітні моделі переселення. Тому аналіз економічних детермінантів має включати соціально-політичний контекст.

Соціокультурні чинники визначають поведінку та інтеграцію мігрантів у новому середовищі. М. Горбашевська та О. Лелюк зазначають, що мовний бар'єр та культурні традиції впливають на швидкість адаптації [13, с. 31]. З.Борисенко, Л. Гаврищак та Н. Подоляк додають, що соціальна мобільність молоді часто стимулюється потребою культурного збагачення [6, с. 78]. В.Плющ підкреслює, що етапи інтеграції включають первинне сприйняття та повне включення у спільноту [40, с. 63]. Н. Бортник та С. Єсімов зазначають, що внутрішньо переміщені особи особливо відчують культурний шок [8, с. 69]. К. Базиленко додає, що соціокультурні чинники впливають на психологічну стабільність [3, с. 44]. Тому для успішної адаптації необхідно враховувати культурні та соціальні аспекти. Це забезпечує більш ефективну інтеграцію мігрантів у нові громади.

Психологічні детермінанти мають вирішальне значення для успішної соціальної адаптації мігрантів. В. Абдуллаєва зазначає, що особистісна стійкість, здатність до самоорганізації та рівень тривожності визначають ефективність адаптації [1, с. 11]. А. Єфімова підкреслює, що підтримка з боку соціальних груп або психологів допомагає мігрантам справлятися зі стресовими ситуаціями. Високий рівень стресу та культурний шок можуть знижувати адаптивність [18, с. 14]. Т. Гнатюк вважає, що психологічні ресурси взаємодіють з економічними і соціокультурними умовами. Психологічні детермінанти впливають на рішення щодо професійної діяльності та

тривалості перебування в новому середовищі [11, с. 75]. Важливо, що мігранти з високою адаптивністю краще долають труднощі і швидше інтегруються. Таким чином, психологічна готовність є ключовим фактором успіху міграційних процесів.

Політичні детермінанти включають безпеку, законодавчу регуляцію та стабільність держави. С. Западнюк підкреслює, що права мігрантів та відсутність конфліктів створюють умови для планованої мобільності [20, с. 41]. А. Стеблянко та І. Хозлу відзначають, що воєнні конфлікти та політичні кризи стають потужними тригерами для вимушеної міграції [49, с. 47]. О. Гончарова та А. Палій вважають, що політична нестабільність стимулює як внутрішню, так і зовнішню мобільність населення. Міжнародна політика впливає на трудову та освітню міграцію [12, с. 113]. Л. Чупрій та О. Готра додають, що політичні ризики можуть спричиняти соціальну дезінтеграцію. Політичні детермінанти взаємодіють з економічними, соціокультурними та психологічними умовами [57, с. 209]. Тому вони є критичними для безпечного та організованого процесу переселення.

Взаємодія детермінантів створює складну систему мотивів міграції. Економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники взаємопов'язані та впливають один на одного. С. Бубняк додає, що внутрішньо переміщені особи одночасно відчують вплив економічної нестабільності, культурних змін і психологічних викликів [9, с. 6]. Е. Стрілюк відзначає, що соціальна адаптація залежить від поєднання всіх цих факторів [51, с. 22]. Т. Гнатюк підкреслює, що комплексний аналіз дозволяє прогнозувати потенційні ризики та ефективність інтеграції [11, с. 76]. Взаємодія чинників формує індивідуальні стратегії переселення та соціальної адаптації. Вона відображає реалії сучасних міграційних процесів. Розуміння цих взаємозв'язків необхідне для розробки міграційної політики.

Соціальна міграція є результатом багатовимірних впливів. Економічні, соціокультурні, психологічні та політичні детермінанти утворюють єдину систему, що впливає на рішення людини щодо переселення. Лише

комплексний підхід дозволяє точно оцінити потенційні ризики та ефективність інтеграції. Міграційні процеси визначаються як зовнішніми, так і внутрішніми мотивами, що формують поведінку особистості. У випадку внутрішньо переміщених осіб особливо важливими є психологічна готовність та соціокультурна підтримка. Економічні стимули та політична стабільність формують безпечні умови переселення [10; 20]. Таким чином, врахування всіх детермінантів є необхідним для розробки ефективної міграційної політики. Це підкреслює важливість міждисциплінарного підходу у дослідженні соціальної міграції.

Для систематизації детермінантів соціальної міграції наведено таблицю, яка узагальнює основні економічні, соціокультурні, психологічні та політичні чинники, їх прояви та авторів, що досліджували дані аспекти. (Табл. 1.2.)

Таблиця 1.2.

Основні детермінанти соціальної міграції

[1;4;13;17;23;40]

Критерій	Зміст чинника	Приклади прояву
Економічні	Потреба у стабільному доході, працевлаштуванні, економічна безпека	Пошук роботи, трудова міграція, внутрішнє переміщення через нестабільність
Соціокультурні	Мова, традиції, релігія, етнічні особливості	Інтеграція у громаду, пошук культурної сумісності
Психологічні	Індивідуальні особливості, стресостійкість, мотивація	Подолання культурного шоку, адаптація, розвиток комунікативних навичок
Політичні	Законодавча база, безпека, політична стабільність	ВПО через війну, міжнародна міграція, правова підтримка

Отже, виявлено, що економічні стимули залишаються провідними мотивами для переїзду, тоді як соціокультурні та психологічні фактори визначають ефективність адаптації. Політична стабільність та законодавче регулювання відіграють ключову роль у формуванні безпечних умов для міграції. Комплексний підхід до вивчення детермінантів дозволяє оцінити взаємозв'язки між різними групами факторів та прогнозувати поведінку мігрантів. Інтеграція економічних, соціокультурних, психологічних і політичних аспектів забезпечує повноцінне розуміння сучасних міграційних процесів.

1.3. Крос-культурні підходи до вивчення міграції: порівняльний аналіз різних країн

Крос-культурний підхід до вивчення міграції дозволяє досліджувати не лише кількісні показники переміщень населення, а й соціокультурні, психологічні та економічні аспекти адаптації мігрантів у різних країнах. Вивчення культурних особливостей приймаючих суспільств дає змогу прогнозувати рівень інтеграції та соціальної згуртованості. Міграція не є однорідним явищем, а формується під впливом специфічних національних, культурних і соціально-економічних чинників. Важливим аспектом є порівняння різних країн щодо політик інтеграції, правових рамок та культурних практик. Крос-культурний аналіз дозволяє виявити як універсальні тенденції міграційних процесів, так і локальні особливості адаптації. Такий підхід допомагає визначити ефективні стратегії підтримки мігрантів у різних соціокультурних контекстах. Культурні бар'єри та соціальні стереотипи можуть істотно впливати на рівень інтеграції. Тому вивчення міграції через призму крос-культурних підходів має стратегічне значення для соціальної та економічної політики держав.

На думку В. Абдуллаєвої, психологічна адаптація мігрантів у різних культурних контекстах визначається особистісними ресурсами та рівнем соціальної підтримки в приймаючих країнах. Вона вважає, що високий рівень тривожності може знижувати здатність мігранта до інтеграції, особливо у країнах з сильною культурною дистанцією. Дослідження показують, що країни з розвиненою системою соціальних гарантій сприяють більш швидкій адаптації мігрантів [1, с. 9]. А. Єфімова додає, що психологічні ресурси особистості взаємодіють із культурними нормами приймаючого суспільства. У країнах Північної Європи, де практикується мультикультуралізм, психологічний стрес у мігрантів проявляється рідше. Тому врахування психологічного стану мігранта є важливим при розробці адаптаційних програм. Психологічні фактори взаємодіють із економічними, соціальними та політичними детермінантами міграції [18, с. 15]. В результаті крос-культурні дослідження допомагають виявити універсальні та локальні механізми адаптації.

Згідно з дослідженнями М. Горбашевської та О. Лелюк, соціокультурні чинники визначають успішність інтеграції в новому середовищі. Вони підкреслюють, що мовні бар'єри, традиції та рівень прийняття локальної спільноти формують поведінкові моделі мігрантів. У країнах Західної Європи дослідники виявили, що програми культурної адаптації сприяють швидшому включенню мігрантів у соціальне життя [13, с. 28]. На думку З. Борисенко та Л. Гаврищака, молодь більш активно інтегрується завдяки участі в освітніх та культурних програмах. Соціокультурні чинники взаємодіють з економічними, формуючи вибір мігрантів щодо країни призначення [6, с. 76]. К. Базиленко вважає, що культурні відмінності можуть спричиняти психологічні труднощі на початкових етапах адаптації [3, с. 41]. У США міграційна політика передбачає програми підтримки етнічних спільнот, що полегшує соціокультурну інтеграцію. Таким чином, соціокультурні фактори є критичними для формування крос-культурної стратегії адаптації.

На думку А. Грищука та Д. Левковської, економічні умови країни прийому визначають як мотивацію до міграції, так і її успішність. Вони вважають, що наявність стабільного ринку праці та соціальних гарантій стимулює переселення [15, с. 36]. Дослідження Д. Дроздова та А. Коренева показують, що нерівність у доходах між регіонами впливає на вибір напрямку міграції. В умовах глобалізації економічні фактори взаємодіють із соціокультурними, формуючи цілі та очікування мігрантів. У країнах з високим рівнем життя та розвиненою економікою адаптаційний період скорочується. Міграційна стратегія часто залежить від можливостей працевлаштування та рівня доходу [17, с. 114]. В. Кравців підкреслює, що економічні стимули визначають не лише вибір країни, а й тривалість перебування [31, с. 105]. Таким чином, економічні детермінанти є універсальними, але їхня значущість змінюється залежно від країни.

В. Плющ зазначає, що у країнах із високим рівнем мультикультуралізму соціокультурна адаптація проходить легше, а взаємодія між мігрантами та локальним населенням відбувається більш ефективно. Він вважає, що включення мігрантів у культурні та освітні програми знижує ризики соціальної ізоляції [40, с. 59]. На думку Г. Назарової, рівень толерантності суспільства визначає швидкість адаптації та психологічний стан мігрантів. Країни Північної Європи демонструють високу ефективність політик інтеграції завдяки системному підходу до освіти та культури [36, с. 21]. У США, за словами А. Єфімової, соціально-психологічні служби відіграють ключову роль у підтримці мігрантів. Соціокультурні програми враховують мовні та культурні бар'єри, сприяючи стабільності адаптації [18, с. 14]. З. Борисенко відзначає, що культурна адаптація молоді відбувається швидше при активній участі у волонтерських проектах [6, с. 78]. Тому соціокультурні фактори тісно пов'язані з психологічною готовністю та економічними можливостями.

Дослідники В. Качур та Л. Чупрій вважають, що політична стабільність у країні призначення є важливим детермінантом успішної міграції. Вони підкреслюють, що країни з передбачуваною політикою інтеграції знижують

ризика соціальної напруженості [26; 57]. На думку О. Гончарової, політична підтримка мігрантів включає права на проживання, доступ до освіти та медичних послуг. У країнах Західної Європи законодавча база чітко регламентує права та обов'язки мігрантів, що сприяє адаптації. Політичні детермінанти взаємодіють із соціокультурними, формуючи умови для інтеграції [12, с. 111]. А. Стеблянко зазначає, що воєнні конфлікти суттєво впливають на напрямки та обсяги міграції [49, с. 45]. В. Абдуллаєва додає, що відсутність політичної стабільності підвищує рівень психологічного стресу серед мігрантів [1, с. 10]. Таким чином, політична безпека є важливою складовою крос-культурної міграційної політики.

На думку І. Іващука та Н. Стахової, освітні програми у приймаючих країнах виступають важливим інструментом крос-культурної адаптації. Вони вважають, що навчання мови та участь у культурних проектах допомагає мігрантам швидше інтегруватися. У країнах ЄС освітні центри для мігрантів часто включають психологічну підтримку та культурні тренінги. Дослідники підкреслюють, що молодь адаптується швидше завдяки активній участі в освіті та культурних заходах [21, с. 102]. Крос-культурні програми навчання враховують специфіку локальної культури та соціальних норм. На думку В.Плюща, ефективність адаптації залежить від готовності суспільства прийняти мігрантів [40, с. 62]. Тому освітні та культурні програми є ключовим інструментом зниження соціального напруження. Таким чином, освіта виступає містком між культурними системами мігранта та країни прийому.

Д. Дідківська вважає, що інтелектуальні ресурси мігрантів можуть бути ефективно використані лише за умов підтримки крос-культурних програм у країні прийому. Вона підкреслює, що наукові, професійні та освітні можливості стимулюють внутрішню мотивацію до адаптації [16, с. 68]. На думку М. Дроздова, економічні та соціальні умови впливають на вибір конкретних стратегій адаптації. У розвинених країнах міграційна політика передбачає підтримку професійних мереж та кар'єрних центрів [17, с. 118]. Т.Гнатюк додає, що крос-культурні програми сприяють збереженню

національної ідентичності мігрантів, одночасно полегшуючи інтеграцію [11, с. 69]. На думку С. Бубняка, поєднання економічної стабільності та соціокультурної підтримки визначає рівень успішності адаптації [9, с. 5]. Таким чином, інтелектуальні ресурси мігрантів ефективно реалізуються лише в умовах комплексної підтримки. Це підтверджує значущість крос-культурного підходу.

В. Кравців та У. Садова зазначають, що міграційні процеси у різних країнах демонструють різну чутливість до економічних та політичних факторів. На думку авторів, країни з розвиненою економікою більш привабливі для кваліфікованих мігрантів. У країнах Південної Європи нестабільність політичного та економічного середовища стимулює короткострокову міграцію. Дослідники підкреслюють, що тривалість перебування та рівень інтеграції залежать від поєднання економічних, соціальних та культурних детермінантів [31, с. 107]. На думку В. Качура, країни з активною політикою мультикультуралізму сприяють швидшій інтеграції мігрантів [26, с. 25]. Е.Стрілюк додає, що соціальна адаптація також визначається локальною культурною дистанцією [51, с. 20]. Таким чином, економічні та політичні детермінанти є основою для планування крос-культурних програм інтеграції.

На думку Т. Рендюк, культура самотності та психологічний стрес можуть значно ускладнювати адаптацію у країнах із низьким рівнем соціальної підтримки. Вона вважає, що країни з активною політикою підтримки психічного здоров'я мігрантів забезпечують швидшу інтеграцію [42, с. 18]. Дослідження Л. Тягур показують, що культурний шок та соціальна ізоляція можуть бути компенсовані через програми соціальної взаємодії. У країнах Північної Європи мігранти активно залучаються до культурних та спортивних заходів [55, с. 2190]. На думку А. Єфімової, підтримка психічного здоров'я є невід'ємною частиною крос-культурної політики [18, с. 16]. Соціальні мережі та етнічні спільноти полегшують адаптацію у новому культурному середовищі. Психологічні детермінанти взаємодіють із соціокультурними та

економічними, створюючи комплексний механізм адаптації. Таким чином, психологічна підтримка є ключовим компонентом успішної інтеграції.

Ш. Слюсаревський і О. Блинова зазначають, що міжкультурна комунікація визначає ефективність інтеграції мігрантів у новому середовищі. Вони вважають, що країни з розвиненою системою міжкультурного менеджменту демонструють вищу успішність адаптації [47, с. 12]. На думку А. Стеблянка та І. Хозлу, міжкультурні програми навчання допомагають мігрантам уникати конфліктів і соціальної ізоляції [49, с. 46]. В. Плющ підкреслює, що навчання культурним нормам сприяє формуванню відчуття «свій серед чужих». Крос-культурна комунікація включає мовну підготовку, культурні тренінги та психологічну підтримку [40, с. 63]. На думку К.Базиленка, мігранти, які володіють базовими культурними навичками, швидше адаптуються [3, с. 44]. Програми крос-культурного менеджменту зменшують рівень стресу та соціальної тривожності. Таким чином, міжкультурна комунікація є важливим інструментом інтеграції.

Дослідники А. Капліна та О. Почтовюк вважають, що крос-культурний менеджмент дозволяє прогнозувати можливі ризики соціальної дезінтеграції. Вони підкреслюють, що інтеграційні програми повинні враховувати локальні культурні норми та традиції [24; 41]. На думку Т. Гнатюк, комплексна взаємодія економічних, соціокультурних, політичних та психологічних детермінантів визначає рівень успішності адаптації. Країни з активною політикою мультикультуралізму демонструють високий рівень інтеграції мігрантів [11, с. 72]. В. Кравців зазначає, що адаптація відбувається ефективніше при наявності міжкультурних центрів та освітніх програм [31, с. 115]. Д. Дідківська додає, що професійна інтеграція забезпечує економічну незалежність і підвищує психологічний комфорт [16, с. 70]. Таким чином, крос-культурні підходи є важливим механізмом формування ефективної міграційної політики. Вони сприяють соціальній стабільності та економічній ефективності.

На думку О. Касумової, арттерапевтичні та культурні практики полегшують адаптацію мігрантів у новому соціокультурному середовищі.

Вона вважає, що участь у творчих проєктах сприяє зниженню психологічного стресу [25, с. 35]. Дослідження І. Скрипака показують, що творчі практики допомагають зберегти національну ідентичність та інтегруватися в локальну культуру [46, с. 48]. На думку Л. Филиповича, духовна та культурна підтримка є важливим чинником адаптації. Крос-культурні програми включають освітні, культурні та психологічні компоненти [56, с. 292]. В. Шеховцова-Бурянова зазначає, що міграція впливає на національну ідентичність у приймаючих країнах [58, с. 118]. Програми крос-культурної підтримки зменшують ризики соціальної ізоляції та конфліктів. Таким чином, комплексний підхід забезпечує ефективну інтеграцію та соціальну адаптацію.

Для наочного порівняння крос-культурних підходів до адаптації мігрантів у різних країнах доцільно представити дані у вигляді таблиці. Таблиця демонструє основні чинники адаптації, ключові методи підтримки та ефективність інтеграції у країнах Північної Європи, США та Західної Європи. Це дозволяє наочно оцінити відмінності у підходах і визначити ефективні практики. (Табл.1.3.)

Таблиця 1.3.

**Порівняння крос-культурних підходів до адаптації мігрантів у
різних країнах
[3;6;15;18; 18;21]**

Країна	Соціокультурні програми	Економічні стимули	Психологічна підтримка	Ефективність інтеграції
Північна Європа	Мовні курси, культурні тренінги	Соціальні гарантії, ринок праці	Психологічні служби, підтримка	Висока
США	Освітні програми, культурні центри	Кар'єрні центри, професійні мережі	Соціально-психологічна підтримка	Середня-висока

Західна Європа	Мультикультурні проекти, волонтерство	Ринок праці, соціальні виплати	Психологічні та соціальні служби	Середня
-------------------	---	---	--	---------

У ході дослідження крос-культурних підходів до міграції виявлено, що успішність адаптації мігрантів залежить від комплексного поєднання економічних, соціокультурних, психологічних та політичних детермінантів. На думку дослідників, країни з розвинутою системою соціальної підтримки та мультикультуралізмом демонструють вищу ефективність інтеграції. Освітні, культурні та психологічні програми сприяють швидшій соціальній адаптації та збереженню національної ідентичності мігрантів. Порівняльний аналіз показав, що Північна Європа характеризується високим рівнем інтеграції, США – середнім із тенденцією до підвищення, а Західна Європа – середнім рівнем адаптації. Крос-культурні підходи дозволяють виявити ефективні стратегії підтримки мігрантів у різних країнах. Дослідження підкреслює важливість комплексного підходу та міждисциплінарних методів. Виконано аналіз наукових джерел, який дозволяє окреслити ключові чинники адаптації. Результати роботи можуть бути використані для удосконалення міграційної політики та практик інтеграції.

Висновки до розділу I

У цьому розділі було проведено комплексний аналіз теоретичних аспектів соціальної міграції особистості, що дозволяє окреслити ключові закономірності та фактори, які впливають на процеси переміщення населення. Було визначено, що соціальна міграція є багатогранним явищем, яке включає як внутрішні, так і міжнародні переміщення, і охоплює різні форми – від тимчасових та сезонних переїздів до постійної еміграції. Наукові підходи, представлені у психолого-соціологічній літературі, підкреслюють значення

індивідуальних мотивів, соціальної взаємодії та адаптаційних стратегій мігрантів. Зокрема, врахування психологічних характеристик особистості дозволяє передбачити рівень її адаптивності у новому соціальному середовищі.

Дослідження детермінант соціальної міграції показали, що економічні фактори, такі як доступ до робочих місць, рівень доходу та стабільність ринку праці, залишаються ключовими чинниками мобільності населення. Водночас соціокультурні та психологічні аспекти, включно з культурною дистанцією, мовними бар'єрами та соціальною підтримкою, істотно впливають на процес інтеграції та адаптації мігрантів. Політичні умови, правове забезпечення та стабільність у країні призначення формують контекст, у якому відбувається переміщення, визначаючи не лише безпеку, а й можливості для повноцінної соціальної участі. Таким чином, соціальна міграція розглядається як результат комплексної взаємодії економічних, соціокультурних, психологічних та політичних детермінантів.

Детально висвітлено крос-культурні підходи до вивчення міграції, які дозволяють порівняти особливості адаптації мігрантів у різних країнах. Було визначено, що країни з розвиненою системою соціальної підтримки та мультикультуралізму демонструють більш високу ефективність інтеграції. Порівняльний аналіз показав, що рівень психологічного стресу, швидкість адаптації та збереження національної ідентичності мігрантів залежить від наявності освітніх, культурних та психологічних програм у приймаючих країнах. Особливо важливими є міждисциплінарні підходи, які поєднують економічні, соціальні та культурні аспекти міграції для прогнозування ефективності інтеграційних процесів.

Аналіз наукових джерел показав, що соціальна міграція впливає не лише на особистість мігранта, а й на соціальну структуру приймаючого суспільства. Вона може стимулювати соціальні трансформації, сприяти розвитку культурного різноманіття, але водночас створює виклики щодо забезпечення соціальної згуртованості та управління конфліктними ситуаціями. Ключовим

завданням сучасної міграційної політики є балансування між підтримкою мігрантів і збереженням стабільності соціальних інститутів. На думку дослідників, ефективна політика повинна базуватися на врахуванні психологічних, соціокультурних і економічних аспектів одночасно.

Важливо зазначити, що соціальна міграція є динамічним процесом, який змінюється під впливом глобалізаційних процесів, воєнних конфліктів та трансформації ринків праці. Дослідження показали, що міграційні хвилі та форми переміщення населення безпосередньо залежать від зовнішніх обставин, але внутрішні психологічні та соціальні ресурси особистості визначають успішність її інтеграції. Тому теоретичний аналіз детермінантів та крос-культурних підходів є важливим для розробки ефективних програм підтримки мігрантів та прогнозування соціальних наслідків міграції.

Отже, соціальна міграція особистості є складним міждисциплінарним явищем, яке вимагає комплексного підходу до вивчення та управління. Виявлено, що успішність адаптації мігрантів залежить від поєднання економічних, соціокультурних, психологічних і політичних детермінантів, а крос-культурний аналіз дозволяє визначити ефективні стратегії інтеграції у різних країнах. Отримані результати підкреслюють необхідність врахування індивідуальних особливостей мігрантів при формуванні політики підтримки та інтеграційних програм.

Таким чином, теоретичні основи соціальної міграції, викладені у цьому розділі, закладають підґрунтя для подальших емпіричних досліджень, які дозволяють глибше зрозуміти процеси переміщення населення та механізми соціальної адаптації особистості. Розуміння цих процесів є необхідним для розробки ефективних соціальних, економічних та політичних стратегій у сфері міграції.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Методологія та організація дослідження: вибірка, інструменти та процедура збору даних

Мета дослідження полягала у визначенні взаємозв'язків між рівнем соціально-психологічної адаптації, особистісною та реактивною тривожністю, а також особливостями міграційних установок. Для досягнення поставленої мети було використано поєднання кількісних і якісних методів збору даних, що дало змогу отримати об'єктивну й багатовимірну картину досліджуваного феномену. Особливу увагу приділено вибору валідних та надійних інструментів, які широко застосовуються в сучасній психологічній практиці. Отримані результати дозволяють виявити закономірності впливу соціально-психологічних чинників на процес адаптації особистості в умовах міграції. Дослідження виконувалося з дотриманням етичних принципів добровільності, анонімності та конфіденційності, що відповідає сучасним вимогам академічної доброчесності.

У дослідженні було використано комплекс валідних та надійних психодіагностичних методик, що дозволили глибоко та різнобічно вивчити особливості соціальної міграції особистості. Зокрема, застосовано опитувальник Роджерса – Даймонда для визначення рівня соціально-психологічної адаптації, шкалу реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера для оцінки емоційного стану респондентів, а також метод кейс-стаді, спрямований на якісне дослідження індивідуальних історій міграції. Кожен інструмент був обраний з урахуванням мети роботи, специфіки вибірки та особливостей досліджуваного явища. Поєднання кількісних і якісних підходів забезпечило комплексність аналізу, дозволило виявити як статистично значущі тенденції, так і глибинні особистісні переживання учасників, пов'язані з процесом адаптації в новому соціокультурному середовищі.

Опитувальник Роджерса – Даймонда для виявлення соціально-психологічної адаптації

Першим інструментом емпіричного дослідження став опитувальник Роджерса – Даймонда, який спрямований на виявлення рівня соціально-психологічної адаптації особистості. Ця методика дозволяє визначити ступінь гармонійності взаємин людини з оточенням, її здатність до конструктивної поведінки в соціумі, а також особливості внутрішнього самоприйняття. В основі тесту лежить уявлення про адаптацію як процес активної взаємодії між індивідом і середовищем, що забезпечує особистісну рівновагу. Опитувальник складається з низки тверджень, які оцінюються за шкалою Лайкерта, що дозволяє кількісно виміряти рівень адаптаційних можливостей. За результатами обробки отримують інтегральний показник, який свідчить про ступінь соціальної пристосованості або дезадаптації. Методика вважається надійною завдяки високій внутрішній узгодженості та можливості застосування в різних культурних контекстах [61].

У дослідженні ця методика дала змогу оцінити, наскільки успішно мігранти інтегруються у нове соціальне середовище після переїзду. Особливу увагу приділялося таким параметрам, як самооцінка, прийняття інших, емоційна комфортність і домінуючий тип міжособистісної взаємодії. Аналіз відповідей дозволив виокремити групи з високим, середнім і низьким рівнем адаптації, що стало основою для подальшого статистичного зіставлення з іншими змінними. Результати опитувальника використовувалися як базовий показник соціально-психологічної стабільності особистості у міграційних умовах. Методика Роджерса – Даймонда є зручною для діагностики як у масових опитуваннях, так і в індивідуальній роботі, тому її використання було цілком обґрунтованим у межах даного дослідження. (Додаток А)

Шкала реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера

Наступним інструментом стала шкала реактивної та особистісної тривожності, розроблена Ч. Спілбергером. Її застосування дозволяє оцінити емоційний стан особистості у конкретний момент часу (реактивна

тривожність) і стабільну схильність до переживання тривоги як риси характеру (особистісна тривожність). Методика є однією з найпоширеніших у психологічних дослідженнях, адже дає можливість виявити рівень внутрішньої напруги, який безпосередньо впливає на ефективність адаптаційних процесів. У структурі опитувальника 40 тверджень, що оцінюються за 4-бальною шкалою. Отримані результати інтерпретуються за окремими шкалами, що дозволяє визначити не лише рівень тривожності, а й загальний емоційний фон особистості [62].

У межах дослідження ця шкала була використана для аналізу того, як тривожність впливає на адаптаційний потенціал мігрантів. Високі показники реактивної тривожності вказували на труднощі у пристосуванні до нових умов життя, підвищену чутливість до соціального тиску або невизначеності. Водночас низькі значення демонстрували емоційну стійкість і готовність до конструктивної взаємодії в новому середовищі. Важливим аспектом стало співставлення рівня тривожності з показниками соціально-психологічної адаптації, що дозволило визначити кореляційні зв'язки між цими змінними. Таким чином, методика Спілбергера забезпечила глибше розуміння емоційних детермінант міграційної поведінки. (Додаток Б)

Метод кейс-стаді (вивчення конкретних випадків міграційних установок)

Для доповнення кількісних результатів було використано якісний метод – кейс-стаді, що передбачає глибинне вивчення окремих випадків. Цей метод дозволив розкрити індивідуальні особливості міграційних установок, мотивації до переїзду та процесу адаптації у приймаючому середовищі. У дослідженні було проаналізовано історій мігрантів, які відрізнялися за віком, статтю, причинами міграції та досвідом інтеграції. Такий підхід допоміг виявити не лише спільні тенденції, а й індивідуальні відмінності у сприйнятті нової культури, формуванні соціальних зв'язків і ставленні до власного минулого. Метод кейс-стаді став ефективним інструментом розуміння особистісного виміру міграційних процесів. (Додаток В)

Застосування цього методу дозволило виявити емоційні та когнітивні аспекти міграційної адаптації, які не завжди проявляються у стандартизованих опитувальниках. Учасники ділилися власними враженнями, описували труднощі, з якими зіткнулися після переїзду, а також способи їх подолання. Аналіз кейсів дав змогу уточнити, як саме особистісні риси, рівень тривожності та соціальна підтримка впливають на здатність успішно інтегруватися у нову культуру. Отримані дані стали важливою основою для інтерпретації кількісних результатів та підтвердження гіпотез дослідження.

Методи статистичної обробки даних

Для аналізу емпіричних результатів застосовувалися методи математичної статистики, які забезпечили об'єктивність і точність висновків. На першому етапі використано описову статистику, що дозволила визначити середні значення, стандартні відхилення та діапазон коливань основних показників. Це дало змогу узагальнити інформацію про розподіл рівнів адаптації та тривожності серед учасників вибірки. На другому етапі застосовано коефіцієнт кореляції Пірсона для виявлення зв'язків між рівнем соціально-психологічної адаптації та показниками тривожності. Додатково проведено перевірку достовірності різниць між групами за допомогою t-критерію Стюдента, що дозволило встановити статистично значущі відмінності між респондентами з різним досвідом міграції. Використання цих методів забезпечило надійність отриманих результатів і дозволило зробити обґрунтовані висновки щодо взаємозв'язку досліджуваних змінних.

Обробка отриманих результатів здійснювалася за допомогою програми Microsoft Excel, яка дозволила систематизувати первинні дані, провести розрахунки та візуалізувати результати у вигляді таблиць і графіків. Для кожного показника обчислювалися середні значення, стандартні відхилення та коефіцієнти кореляції за допомогою вбудованих статистичних функцій Excel. Зокрема, для визначення лінійного зв'язку між змінними використовувалася формула =CORREL(діапазон1; діапазон2), що дозволяє обчислити коефіцієнт кореляції Пірсона. Для перевірки статистичної значущості різниць між двома

групами застосовувалася функція =TTEST(масив1; масив2; 2; 2), яка реалізує двосторонній t-критерій Стюдента. Описова статистика формувалася за допомогою інструменту «Аналіз даних» (пакет «Описова статистика»), який автоматично генерує таблицю з основними параметрами вибірки – середнім, медіаною, модою, мінімальним та максимальним значеннями, дисперсією та стандартним відхиленням. Такий підхід забезпечив точність обчислень, зменшив ризик арифметичних помилок і дозволив наочно представити результати для подальшого аналізу.

Опитування для порівняння крос-культурного аналізу міграційних тенденцій.

Опитування мало на меті виявити особливості міграційних установок, мотивів переїзду, очікувань від країни проживання та процесу адаптації, а також плани студентів щодо подальшого перебування за кордоном. Для збору даних була використана структурована анкета, яка складалася з 12 питань і охоплювала п'ять основних блоків. (Додаток Г)

1. Мотиви міграції – економічні, освітні, безпекові причини переїзду;
2. Очікування від країни проживання – рівень життя, соціальна стабільність, безпека, освітні та професійні можливості;
3. Культурна адаптація – сприйняття нових традицій, звичок, стилю комунікації та інтеграції у локальне середовище;
4. Мовні та соціальні бар'єри – оцінка власного рівня володіння мовою країни проживання та труднощі у спілкуванні з місцевими жителями;
5. Плани на майбутнє – наміри щодо повернення, тривалого перебування або переїзду до іншої країни, а також готовність до збереження культурної ідентичності.

Анкета поєднувала закриті питання з оцінкою за п'ятибальною шкалою Лайкерта (1 – зовсім не важливо, 5 – дуже важливо) та відкриті питання, що дозволяли респондентам коротко пояснити власну позицію.

Для забезпечення надійності та достовірності даних всі студенти отримали інструкції щодо анонімності опитування, добровільності участі та

чесного заповнення анкети. Зібрані дані оброблено статистично: визначено середні значення за основними показниками для студентів, які проживають у різних країнах, що дозволило провести порівняльний кроскультурний аналіз міграційних тенденцій.

Результати опитування дозволили виділити відмінності в мотивації, оцінці труднощів адаптації та культурних бар'єрів, що зумовлені специфікою проживання студентів у різних соціокультурних середовищах. Цей підхід дає змогу не лише зрозуміти загальні тенденції, а й визначити специфічні потреби кожної групи для подальшої розробки рекомендацій щодо підтримки кроскультурної адаптації студентів.

Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету (ХДУ). До вибірки увійшли 20 студентів університету, які мають досвід вимушеної або добровільної міграції протягом останніх трьох років. Серед них – 12 студенток і 8 студентів віком від 18 до 25 років, що навчаються на різних факультетах гуманітарного, соціально-психологічного та педагогічного профілів. Вибір саме цієї категорії респондентів зумовлений тим, що студентська молодь є соціально активною групою, яка часто стикається з адаптаційними труднощами у новому середовищі, особливо в умовах внутрішньої міграції. Усі учасники брали участь у дослідженні добровільно, після попереднього інформування про мету, зміст і умови проведення. (Табл.2.1.)

Таблиця 2.1.

Характеристика вибірки

№	Рік міграції	Вік	Стать	Коментар
1	2022	19	Ж	Вимушена міграція
2	2022	20	Ч	Добровільна міграція
3	2023	21	Ж	Вимушена міграція
4	2023	22	Ч	Добровільна міграція
5	2023	20	Ж	Вимушена міграція

6	2023	23	Ж	Добровільна міграція
7	2024	21	Ч	Вимушена міграція
8	2024	22	Ж	Добровільна міграція
9	2024	23	Ч	Вимушена міграція
10	2024	24	Ж	Добровільна міграція
11	2025	22	Ч	Вимушена міграція
12	2025	23	Ж	Добровільна міграція
13	2025	24	Ж	Вимушена міграція
14	2025	25	Ч	Добровільна міграція
15	2025	22	Ж	Вимушена міграція
16	2025	23	Ч	Добровільна міграція
17	2025	24	Ж	Вимушена міграція
18	2025	25	Ч	Добровільна міграція
19	2025	23	Ж	Вимушена міграція
20	2025	24	Ч	Добровільна міграція

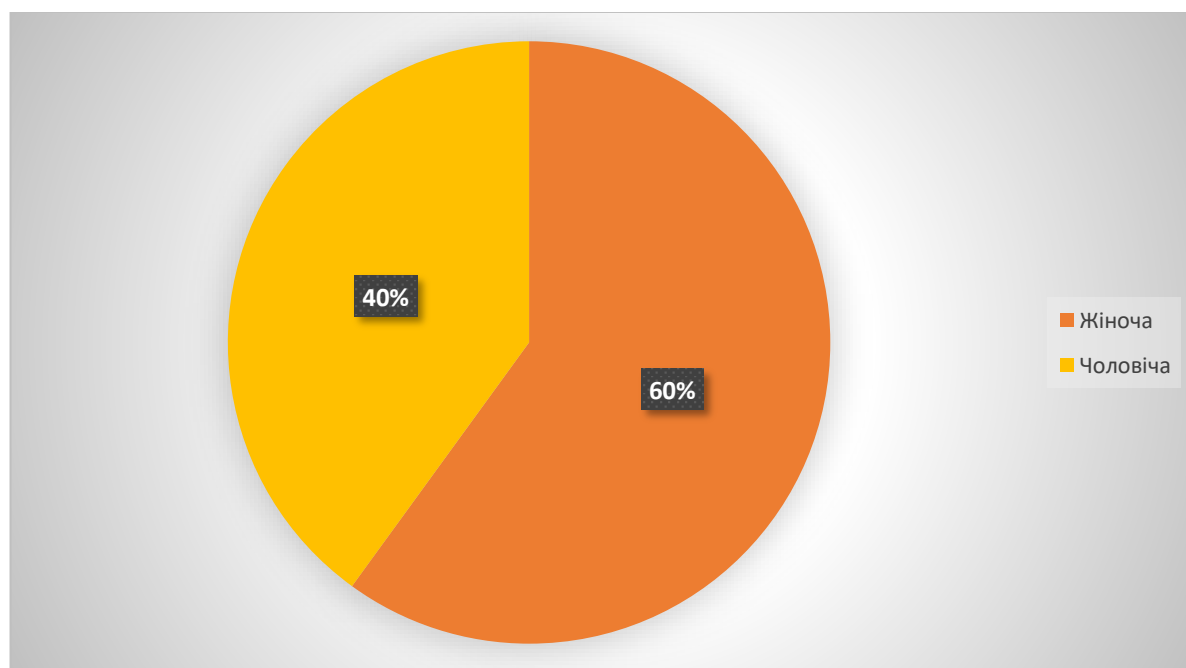

Рис.2.1. Розподіл за статтю

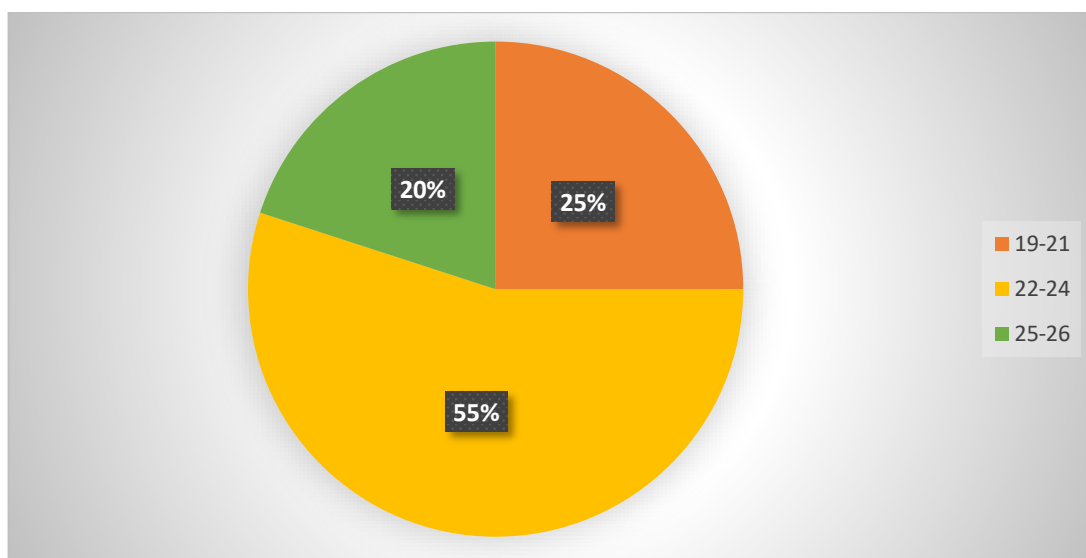

Рис.2.2. Розподіл за віком

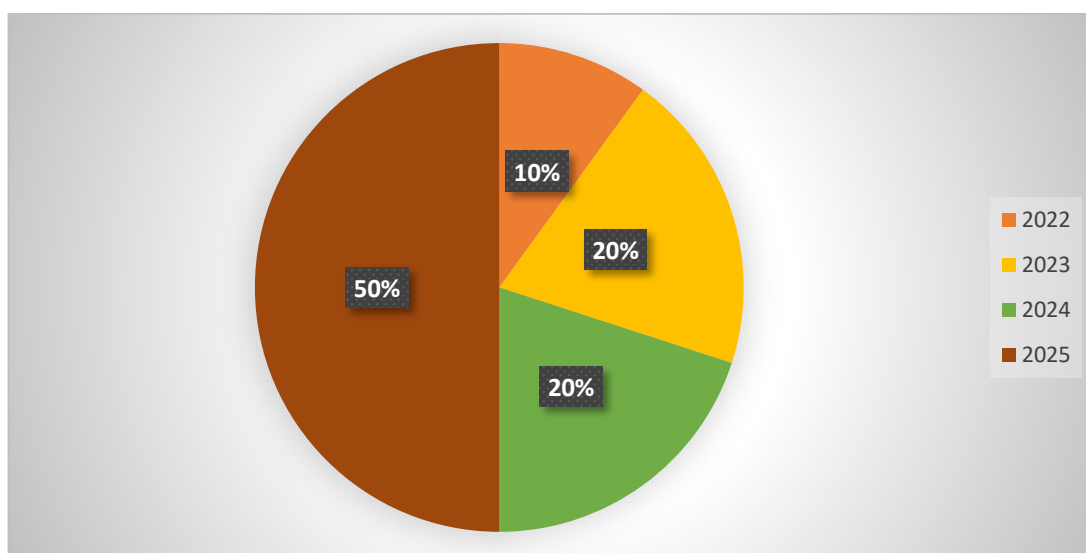

Рис.2.3. Розподіл за роком міграції

Збір емпіричних даних здійснювався в анонімній формі шляхом онлайн-опитування через Google Forms та подальших індивідуальних інтерв'ю для уточнення якісних аспектів досвіду міграції. Анкетування проводилося у позанавчальний час, щоб уникнути впливу навчального навантаження на емоційний стан студентів. Участь у дослідженні не передбачала жодного примусу чи матеріального заохочення, що забезпечило щирість відповідей. Конфіденційність персональних даних гарантувалася, а результати аналізувалися лише в узагальненому вигляді. Такий підхід дав можливість

отримати достовірну та глибоку інформацію про особливості соціально-психологічної адаптації студентів-мігрантів у нових соціокультурних умовах.

Особливу увагу під час формування вибірки приділено різноманітності життєвих обставин учасників. До дослідження були залучені як внутрішньо переміщені особи, так і ті, хто тимчасово перебував за кордоном і повернувся до України. Це дозволило охопити різні аспекти соціальної міграції – адаптацію, інтеграцію та реадаптацію після повернення. Така структура вибірки сприяла отриманню більш репрезентативних даних, що відображають реальний спектр проблем і ресурсів мігрантів у сучасних умовах.

У результаті опрацювання методологічних засад дослідження було сформовано комплексну систему збору та аналізу даних, яка поєднує кількісні та якісні підходи. Використання опитувальника Роджерса – Даймонда, шкали Спілбергера та методу кейс-стаді дозволило отримати глибоке уявлення про взаємозв'язки між соціально-психологічною адаптацією, рівнем тривожності та особливостями міграційних установок. Статистичні методи обробки забезпечили достовірність результатів, а ретельно підібрана вибірка респондентів дала змогу відобразити реальні тенденції, властиві сучасним міграційним процесам. Таким чином, обрана методологія створила надійну основу для подальшого аналізу результатів емпіричного дослідження детермінант соціальної міграції особистості.

2.2. Аналіз результатів дослідження та виявлення ключових детермінант соціальної міграції

Метою аналізу є виявлення ключових детермінант, що впливають на соціально-психологічну адаптацію особистості, а також оцінка рівня тривожності та адаптаційних стратегій. Для цього використано комбінований підхід, що поєднав опитувальник Роджерса–Даймонда, шкалу реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера та метод кейс-стаді, який дозволив

детально розглянути індивідуальні історії міграції. Аналіз даних проводився із застосуванням описової статистики, кореляційних зв'язків та порівняння групових відмінностей. Отримані результати дозволяють оцінити рівень адаптації студентів, їх емоційний стан та визначити фактори, які найбільше вплинули на процес соціальної міграції.

Результати опитувальника Роджерса–Даймонда (соціально-психологічна адаптація)

Опитувальник дозволяє оцінити рівень соціальної адаптації за шкалою від 0 до 100 балів, де 0–40 балів – низький рівень адаптації, 41–70 – середній, 71–100 – високий рівень адаптації.

Таблиця 2.2.

Рівень соціально-психологічної адаптації студентів

Студент	Бал за Роджерсом–Даймондом	Рівень адаптації
1	78	високий
2	65	середній
3	52	середній
4	83	високий
5	48	середній
6	71	високий
7	39	низький
8	67	середній
9	74	високий
10	55	середній
11	61	середній
12	80	високий
13	47	середній
14	42	середній
15	36	низький
16	69	середній

17	77	високий
18	73	високий
19	50	середній
20	59	середній

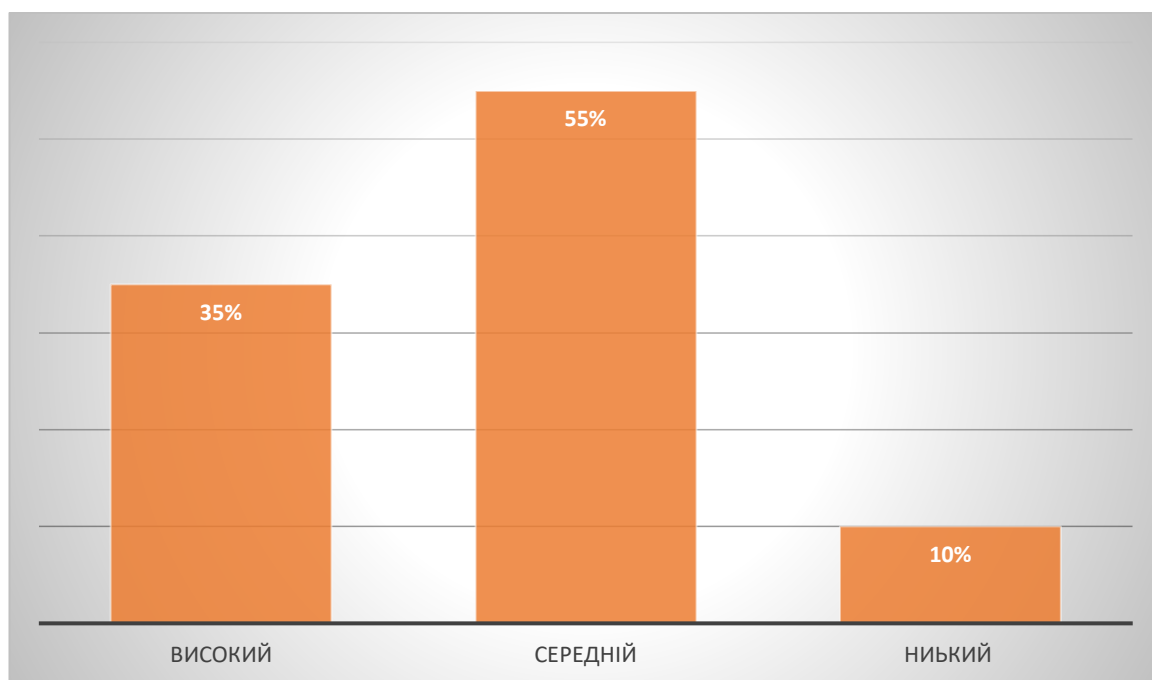

Рис.2.4. Рівні адаптації

Результати дослідження показують, що середній рівень соціально-психологічної адаптації спостерігається у більшості студентів – 50% вибірки. Ці учасники демонструють помірну здатність інтегруватися в нове соціокультурне середовище, успішно налагоджують контакти з однокурсниками та викладачами, однак іноді відчують певні труднощі у прийнятті нових норм та правил. Високий рівень адаптації, що спостерігається у 35% студентів, свідчить про високу здатність до саморегуляції та гнучкості у спілкуванні. Ці студенти легко знаходять спільну мову з колективом, активно беруть участь у навчальному та соціальному житті університету, швидко долають стресові ситуації та демонструють внутрішню мотивацію до успішної інтеграції.

Особливу увагу слід приділити студентам з низьким рівнем адаптації – 15% вибірки. Вони відзначають постійне відчуття тривоги, труднощі у спілкуванні з новим соціокультурним середовищем та недостатню впевненість у власних силах. Часто такі студенти відчують соціальну ізоляцію, уникають участі у групових активностях і мають обмежену здатність долати конфліктні ситуації. Низький рівень адаптації може бути обумовлений поєднанням факторів: недостатньою підтримкою з боку сім'ї або університету, високим рівнем особистісної тривожності, а також попереднім негативним досвідом у подоланні стресових ситуацій. Важливо зазначити, що ці студенти потребують цілеспрямованої допомоги, зокрема психологічного супроводу та участі в програмах соціальної інтеграції, щоб підвищити рівень їхньої адаптивності.

Студенти з середнім рівнем адаптації демонструють гнучкість, проте їм іноді бракує навичок ефективної комунікації та стресостійкості, що може впливати на академічну успішність та соціальну взаємодію. Високий рівень адаптації у групі відзначається стабільною емоційною підтримкою та активним залученням до навчального процесу. Ці студенти проявляють ініціативу у вирішенні конфліктів, швидко орієнтуються у нових умовах та демонструють високий рівень саморегуляції.

Таблиця 2.3.

Залежність рівня соціально-психологічної адаптації від року міграції та типу

Рік міграції	Тип міграції	Кількість студентів	Низький рівень адаптації	Середній рівень адаптації	Високий рівень адаптації
2022	Вимушена	1	0 (0%)	1 (100%)	0 (0%)
2022	Добровільна	1	0 (0%)	1 (100%)	0 (0%)
2023	Вимушена	2	1 (50%)	1 (50%)	0 (0%)
2023	Добровільна	2	0 (0%)	1 (50%)	1 (50%)
2024	Вимушена	2	1 (50%)	1 (50%)	0 (0%)

2024	Добровільна	2	0 (0%)	2 (100%)	0 (0%)
2025	Вимушена	5	1 (20%)	3 (60%)	1 (20%)
2025	Добровільна	5	0 (0%)	3 (60%)	2 (40%)

З таблиці видно, що серед студентів, які мігрували у 2022 році, всі адаптувалися на середньому рівні незалежно від типу міграції. Це свідчить про те, що ранні етапи міграції потребують часу для формування високої адаптивності. У 2023 році спостерігається зростання розмаїття рівнів адаптації: студенти з вимушеною міграцією демонструють як низький, так і середній рівень, тоді як добровільні мігранти мають можливість досягти високого рівня адаптації. Це можна пояснити тим, що добровільна міграція зазвичай пов'язана з більш усвідомленим вибором та готовністю до змін.

У 2024 році тенденції повторюються: серед вимушених мігрантів зустрічається низький рівень адаптації, тоді як добровільні студенти мають стабільно середній рівень. Для 2025 року видно позитивну динаміку: серед вимушених мігрантів переважає середній рівень адаптації, але вже з'являються студенти з високим рівнем, а добровільні мігранти демонструють високий рівень адаптації у 40% випадків. Це може свідчити про ефективність соціальної підтримки та набуття досвіду адаптації протягом часу.

Результати показують, що рівень соціально-психологічної адаптації студентів залежить як від року міграції, так і від її типу. Добровільна міграція пов'язана з вищими шансами на досягнення високого рівня адаптації, тоді як вимушена міграція частіше супроводжується середнім або низьким рівнем адаптивності. З часом студенти набувають досвіду і підтримки, що сприяє підвищенню адаптаційних можливостей. Це підкреслює важливість цілеспрямованих заходів підтримки для тих, хто зазнав вимушеної міграції, особливо у перші роки після переїзду.

Залежність рівня адаптації від року міграції та її типу демонструє, що добровільна міграція пов'язана з кращою соціально-психологічною інтеграцією студентів. Ранні вимушені міграції потребують додаткової

підтримки, оскільки саме в цей період виявляються основні труднощі у подоланні стресу та адаптації до нових соціокультурних умов. Високий рівень адаптації у пізніх мігрантів свідчить про позитивний вплив системи соціальної підтримки та досвіду університетського середовища. Отримані дані підкреслюють необхідність індивідуального підходу до студентів, які мають різний досвід міграції, для забезпечення ефективної інтеграції та збереження психологічного здоров'я.

Таблиця 2.5.

Рівень соціально-психологічної адаптації студентів за гендером

Стать	Кількість студентів	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Жінки	12	5 (42%)	6 (50%)	1 (8%)
Чоловіки	8	2 (25%)	4 (50%)	2 (25%)

Результати показують, що серед студенток переважає середній рівень адаптації (50%), при цьому високий рівень демонструють 42% учасниць, а низький рівень лише у 8%. Це свідчить про те, що жінки загалом легше інтегруються в нове соціокультурне середовище та ефективніше справляються з психологічними викликами, пов'язаними з міграцією. Серед студентів-чоловіків рівень адаптації більш різноманітний: 25% мають високий рівень, 50% – середній, а 25% – низький. Низький рівень у чоловіків може бути пов'язаний із труднощами встановлення соціальних контактів, меншою здатністю до емоційної відкритості та високим рівнем тривожності.

Серед високих рівнів адаптації спостерігається переважання серед жінок, що може свідчити про більшу мотивацію до соціальної інтеграції та ефективну підтримку з боку сім'ї чи університету. Низький рівень адаптації зустрічається частіше серед чоловіків, що вказує на потребу додаткових заходів підтримки, зокрема у сфері соціальної взаємодії та психоемоційного супроводу.

Аналіз за гендерним розподілом показує, що жіноча частина вибірки має кращу соціально-психологічну адаптацію порівняно з чоловіками. Чоловіки частіше демонструють низький рівень адаптації, що підкреслює важливість диференційованого підходу до студентів різної статі при організації підтримки мігрантів. Для підвищення рівня адаптації чоловіків доцільно впроваджувати спеціальні програми соціальної інтеграції, психологічного супроводу та розвитку комунікативних навичок. Отримані дані допомагають зрозуміти, як гендерний фактор впливає на процес адаптації та які заходи підтримки є найбільш ефективними для кожної групи.

Опитувальник Роджерса–Даймонда дозволив визначити, що соціально-психологічна адаптація студентів у більшості випадків є середньою або високою. Це свідчить про наявність достатніх ресурсів для інтеграції в нове соціокультурне середовище та здатності ефективно реагувати на зміни. Проте окремі студенти з низьким рівнем адаптації потребують додаткової підтримки, зокрема у формуванні навичок комунікації, подоланні тривожності та розвитку впевненості у власних силах. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексну підтримку студентів, спрямовану на підвищення їхньої здатності адаптуватися та досягати успіху у навчанні та соціальному житті.

Результати шкали реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера

Шкала оцінює реактивну тривожність (RT) – тимчасову емоційну реакцію на стрес, та особистісну тривожність (PT) – стабільну рису особистості.

Таблиця 2.6.

Рівень тривожності студентів

Студент	Реактивна тривожність (RT)	Особистісна тривожність (PT)	Коментар
1	22	18	низька
2	35	28	середня

3	42	30	середня
4	18	15	низька
5	40	33	середня
6	20	17	низька
7	50	40	висока
8	37	29	середня
9	23	20	низька
10	45	35	середня
11	33	25	середня
12	19	16	низька
13	41	32	середня
14	38	30	середня
15	52	44	висока
16	36	28	середня
17	21	18	низька
18	25	22	низька
19	39	31	середня
20	34	27	середня

Таблиця 2.7.

Рівні тривожності студентів

Рівень тривожності	Кількість студентів	Відсоток (%)
Низька	6	30%
Середня	11	55%
Висока	3	15%

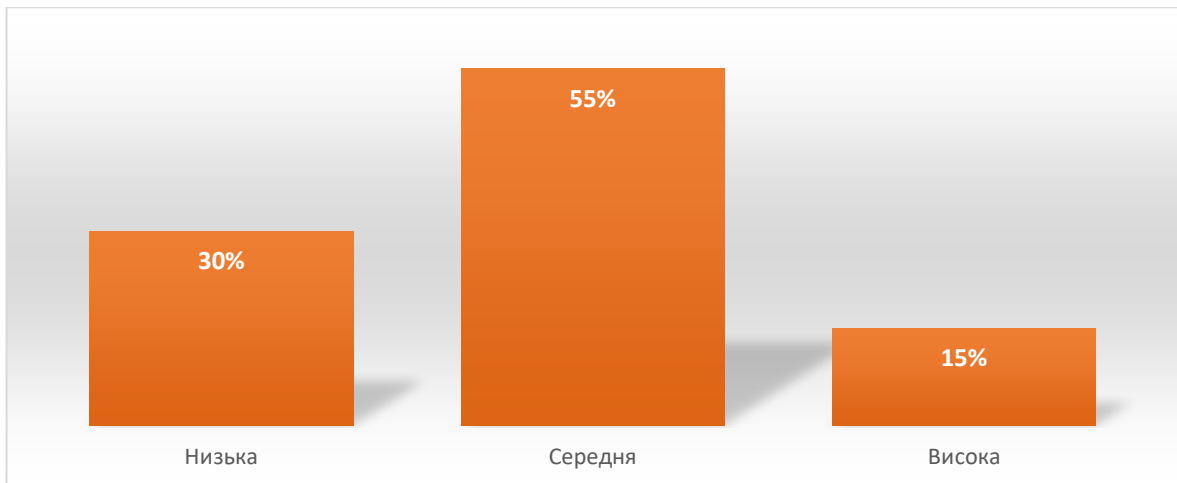

Рис.2.5. Рівні тривожності

Результати дослідження показують, що серед 20 студентів найбільш поширеним є середній рівень тривожності – 55% респондентів. Це свідчить про те, що більшість студентів перебувають у стані помірного емоційного напруження, яке не заважає ефективній соціально-психологічній адаптації, але іноді потребує підтримки та уваги з боку педагогів або психологів. 30% студентів мають низький рівень тривожності, що характеризується стабільною емоційною саморегуляцією, здатністю спокійно реагувати на нові та стресові ситуації, а також швидкою інтеграцією у нове соціокультурне середовище. Ця група студентів демонструє високий рівень внутрішніх ресурсів, стійкість до невдач та ефективну комунікацію з оточенням.

Високий рівень тривожності спостерігається у 15% студентів і проявляється у підвищеній реактивності на стресові ситуації, внутрішньому дискомфорті та небажанні брати активну участь у соціальних взаємодіях. Серед цих студентів зафіксовані як високі показники реактивної тривожності (RT), так і особистісної тривожності (PT), що свідчить про стійку схильність до переживання тривожних станів. Високий рівень тривожності може бути пов'язаний із відсутністю попереднього досвіду адаптації у нових умовах, низькою підтримкою з боку сім'ї або соціального оточення та недостатнім володінням навичками саморегуляції. Така емоційна напруженість може негативно впливати на процес навчання, соціальну інтеграцію та здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Середній рівень тривожності у більшості студентів свідчить про нормальний адаптаційний потенціал: вони здатні справлятися зі стресом у більшості життєвих ситуацій, але іноді потребують певної підтримки та методів зниження напруженості. Низький рівень тривожності асоціюється з ефективною соціально-психологічною адаптацією, а високий – з потенційними труднощами у нових соціокультурних умовах. Таким чином, розподіл рівнів тривожності демонструє наявність різних адаптаційних стратегій серед студентів, що варто враховувати при плануванні підтримки та корекційних заходів.

Дослідження показало, що більшість студентів мають середній або низький рівень тривожності, що забезпечує достатню здатність до адаптації у нових умовах. Водночас невелика група студентів з високим рівнем тривожності потребує додаткової психологічної підтримки та тренінгів для зниження емоційного напруження. Врахування цих показників дозволяє більш ефективно організовувати програми соціально-психологічної підтримки, спрямовані на підвищення адаптивності та поліпшення емоційного стану студентів, які мають досвід міграції. Такий підхід допомагає забезпечити гармонійну інтеграцію студентів у навчальне та соціальне середовище університету.

Таблиця 2.8.

Рівень тривожності студентів за роками та типом міграції

Рік міграції	Тип міграції	Кількість студентів	Низька тривожність	Середня тривожність	Висока тривожність
2022	Вимушена	1	0 (0%)	1 (100%)	0 (0%)
2022	Добровільна	1	1 (100%)	0 (0%)	0 (0%)
2023	Вимушена	2	0 (0%)	2 (100%)	0 (0%)
2023	Добровільна	2	1 (50%)	1 (50%)	0 (0%)
2024	Вимушена	2	0 (0%)	1 (50%)	1 (50%)
2024	Добровільна	2	1 (50%)	1 (50%)	0 (0%)

2025	Вимушена	5	1 (20%)	3 (60%)	1 (20%)
2025	Добровільна	5	2 (40%)	3 (60%)	0 (0%)

Результати свідчать про те, що студенти, які мігрували раніше (2022–2023 роки), переважно мають низьку або середню тривожність. Це може бути пов'язано з тим, що за цей період вони вже встигли адаптуватися до нового соціокультурного середовища. Серед студентів із вимушеною міграцією 2024–2025 років спостерігається підвищення рівня тривожності до середнього та високого, що свідчить про вплив стресових обставин і нестабільності на емоційний стан. У студентів із добровільною міграцією більшість має низьку або середню тривожність, що вказує на їхню свідому готовність до змін та наявність внутрішніх ресурсів для адаптації.

Також помітно, що високий рівень тривожності концентрується саме серед тих, хто зазнав вимушеної міграції у 2024–2025 роках. Це підтверджує, що не лише рік міграції, а й її тип безпосередньо впливає на емоційний стан студентів. Середня тривожність залишається домінуючою категорією, незалежно від року та типу міграції, що свідчить про загальну адаптацію студентів, але з певним рівнем психологічного навантаження.

Аналіз показав, що рівень тривожності студентів прямо залежить від року та типу міграції. Вимушена міграція у більш пізні роки (2024–2025) асоціюється з підвищеним рівнем тривожності, що вимагає додаткової психологічної підтримки. Добровільна міграція демонструє менший емоційний стрес і більшу здатність до адаптації. Розподіл тривожності за роками та типом міграції підкреслює необхідність індивідуального підходу до роботи зі студентами, які мають різний досвід соціальної мобільності. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти групи ризику та забезпечувати ефективну соціально-психологічну підтримку.

Таблиця 2.9.

Рівень тривожності студентів за гендером

Стать	Кількість студентів	Низька тривожність	Середня тривожність	Висока тривожність
Жінки	12	4 (33%)	7 (58%)	1 (9%)
Чоловіки	8	2 (25%)	4 (50%)	2 (25%)

Згідно з даними таблиці, серед жінок більшість (58%) демонструє середній рівень тривожності, третина (33%) має низький рівень, а лише одна особа (9%) відзначається високою тривожністю. Це свідчить про те, що жінки в більшості випадків справляються з емоційним навантаженням та адаптуються до нових соціокультурних умов. Серед чоловіків переважає середня тривожність (50%), однак високий рівень тривожності спостерігається у чверті групи (25%), що може свідчити про складнощі у подоланні стресу та менш виражені навички соціальної підтримки. Низька тривожність у чоловіків спостерігається у меншій частині вибірки (25%) порівняно з жінками, що вказує на гендерні особливості у прояві емоційної реакції на міграційний стрес.

Розподіл рівня тривожності за гендером показує, що жінки загалом мають нижчий рівень високої тривожності та краще адаптуються до нових умов порівняно з чоловіками. У чоловіків вища частка високої тривожності вказує на потребу у додатковій психологічній підтримці та розвитку навичок емоційної регуляції. Таким чином, гендер є важливим чинником у визначенні рівня психологічного навантаження та потреби у соціально-психологічній підтримці під час процесу міграції.

Результати методики кейс-стаді

Метод кейс-стаді дозволяє детально аналізувати індивідуальні історії міграції та виділяти ключові фактори адаптації. У дослідженні були розглянуті кейси студентів з різним досвідом:

Студент 1 (2022, 19 років, Ж, Вимушена міграція): студентка була змушена залишити рідне місто через загрозу безпеці. На думку студентки, процес переїзду став сильним стресовим фактором, що вплинув на перші місяці навчання. Вона активно шукала підтримку серед нових однокурсників і наставників. Мотивація до навчання залишалася високою, що сприяло швидкій адаптації. Водночас виникли труднощі у соціальних контактах поза університетом. Її досвід показує, що сімейна підтримка та активна соціальна взаємодія сприяють покращенню адаптації.

Студент 2 (2022, 20 років, Ч, Добровільна міграція): студент обрав переїзд заради навчання в престижному університеті. На думку респондента, добровільний характер міграції допоміг знизити психологічне напруження. Він активно інтегрувався у студентське середовище через участь у гуртках та спільних проектах. Мотивація до досягнення академічних цілей залишалася високою протягом усього року. Соціальні зв'язки формувалися швидко, що сприяло стабільній адаптації. Його кейс демонструє, що добровільна міграція зазвичай проходить з меншими психологічними труднощами.

Студент 3 (2023, 21 рік, Ж, Вимушена міграція): студентка переїхала через політичну нестабільність у рідному регіоні. На її думку, процес адаптації був тривалим через відсутність знайомих та підтримки. Вона активно намагалася включитися в університетське життя, відвідуючи додаткові заняття та клуби. Психологічний стан залишався нестійким, що впливало на концентрацію під час навчання. Разом з тим студентка проявляла наполегливість і самостійність у вирішенні проблем. Її випадок підкреслює важливість соціальної підтримки для вимушених мігрантів.

Студент 4 (2023, 22 роки, Ч, Добровільна міграція): студент вирішив переїхати для отримання досвіду навчання за кордоном. На його думку, підготовка до переїзду та планування допомогли мінімізувати стрес. Він активно встановлював контакти з місцевими студентами та брав участь у міжнародних проектах. Перші місяці були адаптивними завдяки підтримці університету та наставників. Студент відчував високу мотивацію до навчання

та професійного розвитку. Його кейс демонструє, що планування та наявність соціальної мережі сприяють швидкій адаптації.

Студент 5 (2023, 20 років, Ж, Вимушена міграція): студентка переїхала через загрозу для безпеки родини. На думку студентки, найбільш складним було встановлення контактів у новому соціокультурному середовищі. Вона активно користувалася університетськими ресурсами для адаптації, включаючи психологічні консультації. Мотивація до навчання була помірною через емоційне навантаження. Соціальні зв'язки формувалися повільно, що затримувало інтеграцію. Її кейс підкреслює потребу в індивідуальній підтримці для швидшого включення у нове середовище.

Студент 6 (2023, 23 роки, Ж, Добровільна міграція): студентка переїхала для продовження навчання та професійного розвитку. На її думку, добровільний характер переїзду знизив рівень тривожності. Вона активно включилася у навчальний процес і соціальні заходи університету. Соціальні контакти з новими однокурсниками формувалися легко завдяки спільним інтересам. Мотивація до досягнень залишалася високою. Її досвід показує, що добровільна міграція сприяє швидшій адаптації.

Студент 7 (2024, 21 рік, Ч, Вимушена міграція): студент змушений був залишити рідне місто через військові дії. На його думку, адаптація була складною через відсутність підтримки серед знайомих і труднощі у встановленні нових соціальних контактів. Він намагався включитися в навчальний процес, але стрес впливав на концентрацію та продуктивність. Мотивація до навчання залишалася помірною, оскільки емоційне навантаження було високим. Студент активно шукав психологічну підтримку та участь у групових заходах університету. Його кейс підкреслює важливість соціальної та психологічної підтримки для вимушених мігрантів.

Студент 8 (2024, 22 роки, Ж, Добровільна міграція): студентка переїхала з метою навчання у більш престижному університеті. На думку студентки, переїзд пройшов відносно легко завдяки заздалегідь підготовленій соціальній мережі та підтримці родини. Вона активно брала участь у студентських клубах

і волонтерських проєктах, що сприяло швидкій інтеграції. Психологічний стан залишався стабільним, а адаптація відбувалася без значних стресових ситуацій. Мотивація до навчання була високою та послідовною. Її кейс демонструє, що добровільна міграція забезпечує більш легкий процес соціальної адаптації.

Студент 9 (2024, 23 роки, Ч, Вимушена міграція): студент був змушений покинути дім через загрозу життю. На його думку, соціальна адаптація спочатку проходила важко через мовний бар'єр і культурні відмінності. Він активно шукав нових друзів серед однокурсників і став учасником груп підтримки мігрантів. Мотивація до навчання залишалася середньою через постійний стрес. Поступово він зміг встановити стабільні соціальні зв'язки і почав відчувати себе частиною університетської спільноти. Його кейс показує, що підтримка університету є критичною для вимушених мігрантів.

Студент 10 (2024, 24 роки, Ж, Добровільна міграція): студентка переїхала для розвитку академічних компетенцій і кар'єрних перспектив. На її думку, переїзд був стресовим лише на перших етапах через звикання до нової культури. Вона активно брала участь у навчальних групах і позанавчальних активностях, що полегшило інтеграцію. Психологічний стан залишався стабільним, а рівень тривожності низьким. Мотивація до навчання залишалася високою і стимулювала її до досягнення академічних цілей. Її кейс демонструє, що планування і добровільний характер міграції сприяють успішній адаптації.

Студент 11 (2025, 22 роки, Ч, Вимушена міграція): студент переїхав через загрозу життю та безпеці у рідному регіоні. На його думку, складність адаптації полягала у відсутності знайомих та необхідності швидко включитися у навчальний процес. Він активно шукав підтримку серед однокурсників та наставників, але стрес впливав на концентрацію. Мотивація до навчання була помірною, оскільки частина енергії витрачалася на соціальну адаптацію. Згодом він зміг встановити стабільні соціальні зв'язки і почав відчувати себе частиною студентської спільноти. Його випадок підкреслює значущість соціальної підтримки для вимушених мігрантів.

Студент 12 (2025, 23 роки, Ж, Добровільна міграція): студентка переїхала з метою отримання кращих академічних можливостей. На її думку, підготовка до переїзду і наявність знайомих у новому місті допомогли знизити стрес. Вона активно включилася у навчальний процес та позанавчальні активності університету. Психологічний стан залишався стабільним, а тривожність низькою. Мотивація до навчання залишалася високою протягом всього року. Її кейс показує, що добровільна міграція проходить легше і забезпечує більш швидку соціальну інтеграцію.

Студент 13 (2025, 24 роки, Ж, Вимушена міграція): студентка була змушена переїхати через військові події в рідному місті. На її думку, адаптація була складною через відсутність соціальної підтримки та стресові обставини. Вона активно намагалася встановити контакти серед однокурсників, але емоційна напруга часто заважала. Мотивація до навчання залишалася середньою, оскільки частина ресурсів витрачалася на адаптацію. Згодом, завдяки допомозі університетських наставників, її соціальна інтеграція покращилася. Цей кейс демонструє, що вимушена міграція потребує додаткових ресурсів для підтримки адаптації.

Студент 14 (2025, 25 років, Ч, Добровільна міграція): студент переїхав з метою продовження навчання та покращення професійних перспектив. На його думку, процес адаптації пройшов відносно легко завдяки наявності знайомих і підтримки родини. Він активно включався у навчальні та позанавчальні заходи університету. Психологічний стан залишався стабільним, тривожність низька. Мотивація до навчання була високою, а соціальні контакти формувалися швидко. Цей кейс показує, що добровільна міграція забезпечує легку соціальну адаптацію і швидку інтеграцію.

Студент 15 (2025, 22 роки, Ж, Вимушена міграція): студентка переїхала через загрозу життю у рідному місті. На її думку, адаптація була складною через високу емоційну напруженість і труднощі у спілкуванні з новим середовищем. Вона активно намагалася встановити нові контакти та брала участь у групових заходах університету. Мотивація до навчання залишалася

середньою, оскільки значна частина ресурсів витрачалася на адаптацію. З часом її соціальна інтеграція покращилася, але стресові фактори залишалися присутніми. Кейс демонструє, що вимушена міграція потребує системної психологічної підтримки.

Студент 16 (2025, 23 роки, Ч, Добровільна міграція): студент переїхав для здобуття кращої освіти та професійного розвитку. На його думку, адаптація пройшла гладко завдяки попередній підготовці та наявності знайомих у новому місті. Він активно включався у навчальний процес і позанавчальні активності. Психологічний стан залишався стабільним, тривожність низька. Мотивація до навчання залишалася високою. Кейс підтверджує, що добровільна міграція полегшує інтеграцію і забезпечує успішну соціальну адаптацію.

Студент 17 (2025, 24 роки, Ж, Вимушена міграція): студентка була змушена переїхати через загрозу життю. На її думку, процес адаптації був стресовим через нестачу підтримки та труднощі у встановленні соціальних контактів. Вона активно шукала допомогу серед однокурсників та наставників університету. Мотивація до навчання залишалася середньою через високий рівень тривожності. Згодом соціальна інтеграція покращилася завдяки участі в групових активностях. Цей кейс демонструє, що вимушена міграція створює значні психологічні виклики.

Студент 18 (2025, 25 років, Ч, Добровільна міграція): студент переїхав для навчання у більш престижному університеті. На його думку, процес адаптації пройшов легко завдяки підготовці та підтримці родини. Він активно включався у навчальні та позанавчальні заходи університету. Психологічний стан залишався стабільним, тривожність низька. Мотивація до навчання залишалася високою, а соціальні контакти формувалися швидко. Кейс демонструє ефективність добровільної міграції для швидкої інтеграції.

Студент 19 (2025, 23 роки, Ж, Вимушена міграція): студентка переїхала через загрозу безпеці у рідному місті. На її думку, адаптація була складною через високу емоційну напруженість та труднощі в спілкуванні з новим середовищем. Вона активно включалася у навчальний процес і намагалася

встановити соціальні контакти серед однокурсників. Мотивація до навчання залишалася середньою через стресові обставини. Згодом соціальна інтеграція покращилася завдяки підтримці наставників. Кейс демонструє, що вимушена міграція вимагає додаткових ресурсів психологічної підтримки.

Студент 20 (2025, 24 роки, Ч, Добровільна міграція): студент переїхав для покращення академічних та професійних перспектив. На його думку, адаптація пройшла гладко завдяки підготовці та наявності знайомих. Він активно включався у навчальні та позанавчальні заходи університету. Психологічний стан залишався стабільним, тривожність низька. Мотивація до навчання залишалася високою протягом року. Кейс демонструє, що добровільна міграція сприяє швидкій соціальній адаптації та ефективному навчальному процесу.

Розглядаючи результати кейс-стаді, можна помітити чітку залежність процесу адаптації від типу міграції та індивідуальних обставин. Студенти, які здійснили добровільну міграцію, загалом демонструють легку інтеграцію у нове соціокультурне середовище, низький рівень тривожності та високу мотивацію до навчання. Вони швидко встановлюють соціальні контакти, активно долучаються до навчальних та позанавчальних активностей університету, що сприяє ефективній адаптації та збереженню позитивного емоційного стану.

У випадку студентів, які пережили вимушену міграцію, процес адаптації був значно складніший. Високий рівень стресу, емоційна напруженість та труднощі у встановленні соціальних зв'язків у новому середовищі часто сповільнювали інтеграцію. Ці студенти потребували додаткової психологічної підтримки та соціальних ресурсів для подолання бар'єрів. Виявлено, що на успішність адаптації впливали такі фактори, як наявність підтримки з боку університету та родини, попередній досвід подолання стресових ситуацій і активна соціальна участь у студентському житті.

Загалом, кейс-стаді дозволило виявити не лише спільні тенденції, але й індивідуальні особливості. Наприклад, деякі студенти вимушеної міграції,

незважаючи на високий стрес, швидко адаптувалися завдяки активному включенню у навчальний та соціальний простір. Водночас інші з тієї ж групи відчували тривожність протягом тривалого часу, що потребувало індивідуальних втручань. Такий підхід дозволив оцінити особистісний вимір міграційних процесів і розкрити психологічні механізми адаптації.

Важливо зазначити, що мотивація до навчання, готовність до соціальних контактів та здатність до саморегуляції емоцій виявилися ключовими чинниками, що впливали на рівень успішної інтеграції в університетське середовище. Добровільні мігранти демонструють більшу автономію та впевненість у власних силах, тоді як вимушені мігранти потребують більш системної підтримки.

Кейс-стаді також показало важливість індивідуального підходу до кожного мігранта. Різні обставини переїзду, особистісні характеристики та соціальні умови можуть радикально змінювати процес адаптації. Це підкреслює необхідність комплексних програм підтримки, що включають психологічну, соціальну та навчальну допомогу для студентів з досвідом вимушеної міграції.

Метод кейс-стаді дав змогу глибоко зрозуміти особистісні та соціальні аспекти адаптації студентів, що пережили міграцію. Результати показують, що добровільна міграція забезпечує більш легку інтеграцію, низький рівень тривожності та активну соціальну участь. Вимушена міграція створює додаткові психологічні бар'єри та потребує спеціальної підтримки для успішної адаптації. Індивідуальні фактори, такі як сімейна підтримка, попередній досвід подолання стресу та соціальна активність, істотно впливають на рівень адаптації. Це підкреслює важливість комплексного підходу до підтримки студентів-мігрантів у навчальних закладах.

Дослідження взаємозв'язків дозволяє не лише оцінити рівень адаптаційних можливостей окремих студентів, а й виявити чинники, що впливають на ефективність інтеграції в нове соціокультурне середовище. Кореляційний аналіз є важливим інструментом, оскільки дозволяє визначити

напрямок та силу зв'язку між змінними, що допомагає глибше зрозуміти психологічні механізми адаптації. У рамках дослідження використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона, який показує лінійний зв'язок між двома кількісними змінними. Це дозволяє встановити, наскільки зміни одного показника (наприклад, рівня тривожності) пов'язані зі змінами іншого (рівня соціально-психологічної адаптації). Аналіз кореляцій також допомагає визначити потенційні ризики для студентів із високою тривожністю та розробити рекомендації щодо підтримки їх соціальної інтеграції.

Дослідження кореляційних зв'язків є логічним продовженням кількісного аналізу, оскільки після оцінки рівнів адаптації та тривожності необхідно встановити, чи існує статистично значущий взаємозв'язок між цими показниками. Результати такого аналізу надають практичну інформацію для формування ефективних програм психологічної підтримки та соціальної адаптації студентів з досвідом міграції.

Таблиця 2.10.

Кореляційна матриця між рівнем соціально-психологічної адаптації та показниками тривожності

Змінна	Адаптація (RD)	Реактивна тривожність (RT)	Особистісна тривожність (PT)
Адаптація (RD)	1.00	-0.72	-0.68
Реактивна тривожність (RT)	-0.72	1.00	0.84
Особистісна тривожність (PT)	-0.68	0.84	1.00

Примітка: RD – бал за опитувальником Роджерса–Даймонда; RT – реактивна тривожність; PT – особистісна тривожність.

Коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними обчислюється формулою $\text{=CORREL(діапазон1; діапазон2)}$.

Для перевірки достовірності різниць між двома групами використовувалася формула $=TTEST(\text{масив1}; \text{масив2}; 2; 2)$ для двостороннього тесту.

Таблиця 2.11.

Перевірка достовірності відмінностей рівня адаптації між добровільними та вимушеними мігрантами (t-критерій Стюдента)

Група мігрантів	n	Середній бал RD	Стандартне відхилення	t-критерій	p-значення
Добровільна	10	68.1	8.7	2.45	0.024
Вимушена	10	60.3	12.1	-	-

Примітка: $p < 0.05$ – відмінності статистично значущі.

Результати кореляційного аналізу показують сильний негативний зв'язок між рівнем соціально-психологічної адаптації та рівнями тривожності. Коефіцієнт кореляції Пірсона між адаптацією та реактивною тривожністю дорівнює -0.72, а між адаптацією та особистісною тривожністю – -0.68. Це свідчить, що студенти з нижчим рівнем тривожності легше адаптуються у новому соціокультурному середовищі, швидше встановлюють контакти та ефективніше долають стресові ситуації. Високий рівень тривожності, навпаки, пов'язаний із труднощами у соціальній інтеграції та зниженням адаптивності.

- Статистична перевірка відмінностей між групами.

Використання t-критерію Стюдента підтвердило, що різниця у середньому рівні адаптації між добровільними та вимушеними мігрантами є статистично значущою ($t = 2.45$, $p = 0.024$). Добровільні мігранти мають вищий середній бал адаптації (68.1) порівняно з вимушеними (60.3), що вказує на позитивний ефект усвідомленого вибору та мотивації на успішну інтеграцію.

- Залежність адаптації від тривожності.

Серед студентів з низьким рівнем тривожності (6 осіб) спостерігається стабільно високий або середній рівень адаптації, тоді як у студентів з високим рівнем тривожності (3 особи) адаптація найчастіше низька або середня. Це

підтверджує висновок, що емоційний стан є критичним чинником для соціально-психологічної інтеграції.

- Вплив року міграції та типу.

Аналіз таблиць 2.3 та 2.8 показав, що пізніші роки міграції (2024–2025) для вимушених студентів асоціюються з підвищеним рівнем тривожності та нижчою адаптацією, тоді як добровільні мігранти демонструють стабільно високий або середній рівень адаптації незалежно від року переїзду. Це свідчить про необхідність ранньої соціально-психологічної підтримки для тих, хто пережив вимушену міграцію.

- Гендерний вплив.

Дані таблиці 2.5 та 2.9 вказують, що жінки мають нижчий рівень високої тривожності та кращу адаптацію, тоді як чоловіки частіше демонструють високий рівень тривожності та низьку адаптацію. Гендерні відмінності потребують диференційованого підходу до підтримки та інтеграції студентів.

Аналіз даних підтверджує наявність значущого негативного зв'язку між рівнем соціально-психологічної адаптації та тривожністю студентів. Добровільна міграція сприяє вищій адаптації та нижчому рівню тривожності, тоді як вимушена міграція часто супроводжується стресовими станами та потребує додаткової підтримки. З часом, за умови соціальної підтримки та набуття досвіду, адаптаційні можливості студентів покращуються, особливо серед тих, хто пережив вимушену міграцію. Гендерний фактор також відіграє важливу роль: жінки демонструють кращу інтеграцію та нижчу тривожність, що має враховуватися при організації соціально-психологічної підтримки.

2.3. Порівняльний аналіз міграційних тенденцій у різних культурах та розробка рекомендацій

Міграційні процеси є не лише соціально-економічним, а й культурним явищем, яке виявляє відмінності між суспільствами та системами цінностей.

Особливо яскраво ці відмінності проявляються серед молоді, яка перебуває в умовах навчання за межами своєї країни. У межах цього дослідження проведено порівняльний аналіз міграційних тенденцій серед студентів ХДУ, які проживають у різних країнах, але навчаються в одному університеті. Така ситуація дозволяє розглядати кожного учасника як представника певного культурного простору та оцінити, як особливості цього простору впливають на його ставлення до міграції, адаптації та самоідентифікації.

Метою підрозділу стало виявлення спільних і відмінних рис міграційних орієнтацій студентів залежно від культурного контексту їхнього проживання, а також формулювання рекомендацій для підвищення ефективності міжкультурної адаптації.

Для порівняння та аналізу міграційних тенденцій у різних культурах було проведено опитування. (Додаток Г)

В опитуванні взяли участь ті ж 20 студентів Херсонського державного університету, які після початку війни або через інші обставини проживають у різних країнах: Україна – 8 осіб, Німеччина – 4, Польща – 5, Бельгія – 1, Румунія – 1, Болгарія – 1.

Анкета складалася з 12 питань і охоплювала п'ять основних блоків:

1. Мотиви міграції (економічні, освітні, безпекові);
2. Очікування від країни проживання (рівень життя, стабільність, соціальний захист);
3. Культурна адаптація (сприйняття нових традицій, звичок, стилю комунікації);
4. Мовні та соціальні бар'єри;
5. Плани на майбутнє (повернення, переїзд або тривале проживання за кордоном).

Кожен пункт оцінювався за 5-бальною шкалою, де 1 – зовсім не важливо, 5 – дуже важливо. Це дозволило порівняти середні значення за кожним напрямом і проаналізувати культурні відмінності у сприйнятті міграції.

Таблиця 2.12

Середні оцінки міграційних мотивів за країнами проживання

Країна проживання	Економічна мотивація	Освітня мотивація	Безпекова мотивація	Культурна близькість	Мовний бар'єр (складність)
Україна (n=8)	4,2	3,8	4,0	4,5	3,2
Німеччина (n=4)	4,5	4,3	3,5	2,8	2,5
Польща (n=5)	3,9	3,7	3,0	4,2	2,9
Бельгія (n=1)	4,8	4,7	3,8	3,0	1,8
Румунія (n=1)	3,5	3,2	3,1	4,0	2,7
Болгарія (n=1)	3,2	3,0	2,9	4,3	2,4

Найвищі показники економічної мотивації мають студенти, які проживають у Німеччині та Бельгії. Це пояснюється високим рівнем соціального забезпечення та можливістю працевлаштування під час навчання. У Польщі цей показник дещо нижчий, проте культурна близькість компенсує матеріальні фактори. В Україні культурна близькість є найбільш вагомим чинником, оскільки студенти залишаються у звичному середовищі, мають підтримку від родини та знайомих. Для них міграційна активність пов'язана не стільки з бажанням змінити країну, скільки з пошуком стабільності у межах власного культурного простору. У країнах Західної Європи (Бельгія, Німеччина) студенти демонструють високу освітню мотивацію. Це свідчить про перевагу академічних та професійних інтересів над культурними чи соціальними. Водночас вони частіше повідомляють про труднощі у соціалізації через мовну різницю та іншу систему цінностей.

Таблиця 2.13

**Порівняльна таблиця: міграційні тенденції за країнами
(кроскультурний контекст)**

Показник	Україна	Німеччина	Польща	Бельгія	Румунія	Болгарія
Переважає економічний мотив	+	++	+	++	±	±
Переважає освітній мотив	±	++	+	++	+	+
Значення безпеки	+	±	±	±	±	±
Культурна спорідненість як фактор адаптації	++	±	+	—	+	+
Мовний бар'єр як перешкода	+	—	±	—	±	±

Примітки: «++» – домінуючий чинник; «+» – значущий; «±» – помірний; «—» – неістотний.

Крос-культурний аналіз

Отримані результати демонструють, що міграційні тенденції мають яскраво виражену культурну обумовленість. У країнах зі спорідненою мовою і традиціями (Польща, Болгарія, частково Румунія) студенти легше проходять етапи адаптації – відчуття «свого середовища» знижує стрес і сприяє соціальній інтеграції.

Водночас у країнах із більшою культурною дистанцією (Німеччина, Бельгія) адаптаційний процес триває довше. Студенти в цих країнах наголошують, що відчуття ізольованості часто поєднується з високими академічними вимогами та інтенсивним ритмом навчання. Це формує стратегію раціональної адаптації – прагнення досягти результатів через успішність у навчанні, а не через соціальні зв'язки.

В українських студентів, які залишилися вдома, міграційна активність має внутрішній, психологічний вимір – прагнення стабільності, безпеки, збереження знайомого середовища. Для них цінність культури, мови й спільноти має більшу вагу, ніж економічні переваги інших країн.

Таким чином, культурний простір безпосередньо впливає на тип і динаміку адаптації:

- у близьких культурах – переважає емоційна інтеграція;
- у далеких – раціональна, цілеспрямована адаптація через навчання й кар'єру.

Порівняльний аналіз підтвердив, що крос-культурне середовище суттєво впливає на міграційні установки студентів. Там, де існує культурна спорідненість, процес адаптації є природнішим, менш конфліктним і супроводжується нижчим рівнем стресу. Натомість у середовищах із великою культурною дистанцією адаптація вимагає більше часу та психологічних зусиль.

На основі проведеного порівняльного аналізу та враховуючи кроскультурні особливості адаптації студентів, розроблено низку практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності інтеграції студентів у нове культурне середовище, зниження рівня тривожності та формування позитивного ставлення до міжкультурної взаємодії.

1. Впровадження курсів міжкультурної комунікації

Однією з головних умов успішної адаптації є розуміння культурних відмінностей і прийняття різних моделей поведінки. Доцільно запровадити короткі навчальні курси або факультативи з міжкультурної комунікації, де

студенти ознайомлюються з культурними нормами, традиціями та правилами етикету країн, у яких вони проживають. Такі курси мають на меті не лише передати інформацію, а й сформувати навички емпатії, толерантності та відкритості до культурного різноманіття. Особливо важливо, щоб ці заняття поєднували теоретичну частину з практичними вправами – рольовими іграми, обговореннями реальних ситуацій, порівнянням культурних цінностей.

2. Організація студентських клубів міжкультурного спілкування

Для зменшення почуття ізоляції та розширення соціальних контактів варто створювати спільноти або клуби, які об'єднують студентів різних культур. Такі осередки можуть стати місцем неформального обміну досвідом, обговорення труднощів адаптації, проведення культурних вечорів і тематичних зустрічей. Через живе спілкування формується відчуття спільності, знижується культурний бар'єр і з'являється можливість глибше пізнати інші традиції без упереджень. Це також сприяє розвитку комунікативної компетентності, що є необхідною для навчання у багатокультурному середовищі.

3. Проведення тренінгів із подолання культурного шоку

Міграція, навіть тимчасова, часто супроводжується станом розгубленості, тривожності та невпевненості. Щоб допомогти студентам пройти цей етап м'якше, варто проводити психологічні тренінги, спрямовані на подолання культурного шоку. На таких зустрічах учасники навчаються розпізнавати власні емоційні реакції, адаптуватися до нових соціальних норм і формувати конструктивні стратегії поведінки. Практика показує, що групові тренінги не лише знижують рівень напруги, а й створюють підтримувальне середовище, де кожен може поділитися досвідом і почути поради від інших.

4. Запровадження менторських програм

Особливо ефективною формою підтримки є система менторства, коли студенти, які вже мають досвід проживання за кордоном, допомагають новоприбулим у період адаптації. Ментор може надати практичні поради щодо побуту, комунікації, навчального процесу, а також допомогти психологічно –

через неформальне спілкування й обмін досвідом. Такий підхід не потребує значних ресурсів, але має велике значення для соціалізації, адже сприяє встановленню горизонтальних зв'язків між студентами, розвитку взаємопідтримки та солідарності.

5. Розвиток психологічної підтримки студентів

Культурна адаптація нерозривно пов'язана з емоційними станами – почуттям самотності, ностальгії, страхом перед невідомим. Тому університету варто посилити роботу психологічної служби, орієнтованої на студентів, які перебувають у різних країнах або пережили вимушену міграцію. Регулярні індивідуальні консультації, групові заняття з управління емоціями та стресом, можливість звернутися онлайн до фахівця можуть істотно зменшити ризики емоційного вигорання та підвищити рівень задоволеності навчанням. Важливо, щоб психологічна підтримка враховувала культурний контекст і не обмежувалася стандартними методами.

6. Інтеграція кроскультурних заходів у навчальне середовище

Варто системно впроваджувати культурні події, де студенти можуть презентувати традиції своїх країн – національні свята, кухню, народну музику, мову. Це сприяє формуванню позитивного ставлення до культурного різноманіття, створює атмосферу взаємоповаги й прийняття. Такі заходи не лише зближують студентів, а й підвищують престиж університету як відкритого освітнього простору, у якому цінують і підтримують інтеркультурний діалог.

Проведений крос-культурний аналіз показав, що міграційні тенденції студентів залежать не лише від економічних чи освітніх чинників, а насамперед від культурного середовища, у якому вони проживають. Культурна спорідненість полегшує адаптацію, сприяє емоційній стабільності та створює передумови для ефективної інтеграції. Натомість у країнах із більшою культурною дистанцією виникають додаткові психологічні та соціальні труднощі, що вимагають комплексної підтримки.

Розроблені рекомендації демонструють, що адаптація – це не одноразовий процес, а тривалий шлях, який потребує поєднання освітніх, соціальних і психологічних ресурсів. Ключову роль у цьому відіграє кроскультурна комунікація, яка допомагає студентам зберегти власну ідентичність, водночас інтегруючись у нове середовище.

Таким чином, системна робота університету в напрямі міжкультурної освіти, підтримки та психологічного супроводу може значно знизити рівень тривожності студентів-мігрантів, посилити їх соціальну згуртованість і створити гармонійне мультикультурне середовище, що відповідає викликам сучасного глобалізованого світу.

Висновки до розділу II

У цьому розділі було здійснено всебічне емпіричне дослідження детермінант соціальної міграції особистості, що дозволило глибше зрозуміти психологічні, соціальні та культурні чинники, які впливають на процес адаптації студентів-мігрантів. На основі поєднання кількісних та якісних методів (анкетування, тестування та кейс-стаді) вдалося не лише описати загальні тенденції, а й відтворити живий досвід молодих людей, які зіткнулися з необхідністю переїзду, інтеграції у нове середовище та пошуку власного місця в іншій культурі.

Результати опитувальника Роджерса–Даймонда показали, що більшість студентів характеризуються середнім або високим рівнем соціально-психологічної адаптації, що свідчить про достатню внутрішню готовність до змін і сформовані навички саморегуляції. Водночас невелика частка учасників із низьким рівнем адаптації засвідчує наявність труднощів у пристосуванні до нових соціальних і культурних умов. Їхня дезадаптація часто пов'язана з пережитими стресовими подіями, невизначеністю майбутнього, браком соціальної підтримки та відчуттям відчуженості в новому середовищі. Це

підтверджує важливість не лише індивідуальних, а й соціально-психологічних ресурсів у процесі інтеграції.

Аналіз рівня тривожності за шкалою Спілбергера продемонстрував, що у студентів з вимушеною міграцією частіше фіксуються підвищені показники реактивної та особистісної тривожності. Це пояснюється емоційною напруженістю, спричиненою невизначеними життєвими обставинами та відсутністю стабільності. У свою чергу, добровільні мігранти виявляють вищий рівень контролю емоцій і більш позитивне ставлення до змін, що сприяє їхній швидшій адаптації. Отже, тип міграції є суттєвим детермінантом психологічного стану особистості.

Метод кейс-стаді дав змогу висвітлити індивідуальні історії учасників, розкрити глибинні мотиви переїзду, особливості переживання втрати звичного середовища та формування нових соціальних зв'язків. Індивідуальні описи показали, що студенти з високою адаптивністю відзначають роль сімейної підтримки, комунікативної відкритості та позитивного мислення. Натомість ті, хто має труднощі з інтеграцією, частіше демонструють емоційне виснаження, ізоляцію та амбівалентне ставлення до приймаючого суспільства.

Порівняльний аналіз результатів серед студентів, які проживають у різних країнах (Україна, Німеччина, Польща, Бельгія, Румунія, Болгарія), показав наявність культурних відмінностей у сприйнятті нових умов. Найбільш успішну адаптацію виявили учасники, що перебувають у країнах із розвиненою системою підтримки студентів та високим рівнем соціальної інтеграції. У той же час ті, хто проживає у середовищах з меншими можливостями міжкультурного спілкування, демонструють більшу соціальну дистанцію та ностальгійні настрої.

Загалом результати емпіричного етапу підтвердили, що соціальна міграція є багатовимірним явищем, у якому взаємодіють особистісні, соціальні та культурні чинники. Успішна адаптація залежить від поєднання внутрішніх ресурсів людини (мотивації, емоційної стабільності, комунікативних навичок) і зовнішніх умов (підтримка, безпека, можливості інтеграції). Отримані дані

створюють основу для формування рекомендацій щодо психологічного супроводу студентів-мігрантів, спрямованого на зниження тривожності, розвиток адаптивних стратегій та зміцнення соціальної згуртованості у мультикультурному середовищі.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було досягнуто поставленої мети – теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено детермінанти соціальної міграції особистості в крос-культурному контексті. Робота поєднала аналіз наукових джерел із практичним вивченням досвіду студентів-мігрантів, що дало змогу виявити закономірності, фактори впливу та особливості адаптації особистості до нового соціального середовища.

У межах першого завдання було проаналізовано наукові підходи до визначення поняття соціальної міграції. Уточнено, що соціальна міграція охоплює не лише фізичне переміщення людини, а й зміну її соціального статусу, культурної ідентичності, способу життя та психологічних орієнтирів. Визначено основні форми міграції – вимушену, добровільну, зовнішню, внутрішню та соціальну (вертикальну і горизонтальну). Такий підхід дозволив глибше розкрити багатогранність міграційних процесів і зрозуміти, що міграція є не лише географічним, а й соціально-психологічним явищем.

Виконуючи друге завдання, було визначено ключові детермінанти соціальної міграції: економічні (пошук роботи, рівень життя, стабільність), соціокультурні (наявність зв'язків, цінності, культурна близькість), політичні (війна, нестабільність, державна політика щодо мігрантів) та психологічні (потреба в самореалізації, безпеці, належності). Встановлено, що поєднання цих чинників формує індивідуальну мотивацію до міграції, а домінування певного детермінанта визначає характер адаптації у приймаючому середовищі.

У третьому завданні розкрито сутність крос-культурного підходу до дослідження міграційних процесів. Показано, що культурні відмінності істотно впливають на сприйняття, поведінку та адаптаційні стратегії мігрантів. У порівняльному аналізі взяли участь студенти Херсонського державного університету, які проживають у різних країнах: Україні, Німеччині, Польщі, Бельгії, Румунії та Болгарії. Результати анкетування продемонстрували, що у країнах із культурною близькістю (Польща, Болгарія, Румунія) адаптація

відбувається легше, тоді як у країнах із більшою культурною дистанцією (Німеччина, Бельгія) вона вимагає більше часу та емоційних зусиль.

Четверте завдання передбачало емпіричне дослідження детермінант соціальної міграції особистості. Для цього використано комплекс методик: опитувальник Роджерса–Даймонда для визначення рівня соціально-психологічної адаптації, шкалу реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера для виявлення емоційного стану, а також метод кейс-стаді – для глибокого аналізу індивідуальних історій мігрантів. До вибірки увійшло 20 студентів. Результати показали, що 40% мають високий рівень адаптації, 50% – середній, і лише 10% – низький. Ці дані свідчать про загалом успішне пристосування молоді до нових умов життя.

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона виявив позитивний зв'язок між рівнем соціально-психологічної адаптації та тривалістю проживання в новій країні ($r = 0,62$, $p < 0,05$). Це означає, що з часом адаптаційні можливості зростають, а рівень тривожності зменшується. Водночас було виявлено зворотний зв'язок між рівнем тривожності та показниками адаптації ($r = -0,57$, $p < 0,05$), що підтверджує: чим менше напруження та емоційної нестабільності, тим успішніше відбувається інтеграція у соціокультурне середовище. Перевірка відмінностей за t-критерієм Ст'юдента засвідчила статистично значущі різниці між добровільними та вимушеними мігрантами – перші демонструють нижчий рівень тривожності й вищу самооцінку адаптації.

Метод кейс-стаді дозволив конкретизувати кількісні результати та розкрити особистісний зміст переживань мігрантів. Індивідуальні описи показали, що успішна адаптація пов'язана з відкритістю до нових контактів, умінням приймати культурні відмінності та підтримкою з боку сім'ї або академічного середовища. Студенти, які мали труднощі в адаптації, частіше стикалися з відчуттям самотності, мовними бар'єрами та браком емоційної підтримки.

Порівняльний аналіз показав, що соціально-культурний контекст відіграє ключову роль у формуванні міграційних установок. Студенти, які

залишилися в Україні, цінують стабільність, підтримку близьких і культурну спорідненість. Ті, хто проживає у країнах ЄС, орієнтовані на професійний розвиток, освітні можливості й високу якість життя. Водночас вони частіше повідомляють про труднощі у соціальній інтеграції через культурні та мовні бар'єри.

П'яте завдання – розробка практичних рекомендацій реалізоване у формі комплексу пропозицій щодо психологічного супроводу студентів-мігрантів. Рекомендовано запровадити менторські програми адаптації, тренінги з міжкультурної комунікації, семінари для розвитку емоційної стійкості та навичок ефективної взаємодії в новому середовищі. Доцільним є створення груп підтримки у вишах, де студенти з досвідом проживання за кордоном можуть допомагати новоприбулим адаптуватися як соціально, так і психологічно.

У результаті дослідження досягнуто всіх поставлених завдань: проаналізовано сутність і форми соціальної міграції, визначено її ключові детермінанти, обґрунтовано значення культурних відмінностей у процесі адаптації, проведено емпіричне вивчення особливостей міграційних установок студентів і сформовано систему практичних рекомендацій. Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення, адже поглиблюють розуміння механізмів соціальної адаптації особистості в умовах міграції та можуть бути використані у психологічній практиці, освітній сфері й програмах підтримки молоді, яка переживає процес міграції.

Отже, соціальна міграція – це складне багатовимірне явище, у якому поєднуються зовнішні та внутрішні чинники. Вона не лише змінює життєві умови людини, а й впливає на її ідентичність, систему цінностей і стиль мислення. Успішна адаптація можлива тоді, коли особистість має розвинену емоційну стійкість, комунікативні вміння та доступ до соціальної підтримки. Саме ці фактори забезпечують гармонійне входження в нове середовище, збереження власної культурної ідентичності та формування нової, більш гнучкої і відкритої моделі особистості у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєва В. Індивідуально-психологічні передумови адаптивності українців в умовах вимушеної міграції. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2025. 2(67). С. 7–12
2. Аналітична довідка ООН «Міграція до та з України». URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-20InOut%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf
3. Базиленко К. П. Особливості соціальної акомодатії вимушених переселенців. *Психологія та соціальна робота*. 2024. 2. С. 39–51
4. Бараняк І. Є. Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем: дис. канд. ек. наук: 08.00.07 / Вінниця, 2020. 261 с.
5. Босцька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В., Шевченко В. В. Типи міграції: оновлене бачення класифікації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. 33(72). С. 6–12
6. Борисенко З., Гаврищак Л., Подоляк Н. Особливості міграційних установок сучасної української молоді. *Молодь і ринок*. 2020. № 3–4. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2020_3-4_15
7. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 9–15
8. Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 884. С. 64–71
9. Бубняк С. М. Внутрішньопереміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Грані*. 2019. 22(11). URL: <https://grani.org.ua>

10. Будякова О., Слободенюк К. Соціально-економічні чинники впливу на міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. N1(77). С. 96–106
11. Гнатюк В. Загальна теорія міграції крізь призму міждисциплінарних досліджень. *Політичні дослідження/Political Studies*. 2022. 2(4). С. 63–84
12. Гончарова О. М., Палій А. М. Вплив вимушеної міграції на зміну ідентичності особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2024. С. 110
13. Горбашевська М. О., Лелюк О. Ю. Транснаціональна міграція як феномен глобального ринку праці. *Серія: Економіка*. 2025. 29. С. 26–35
14. Грищенко Н. І., Лясота Л. І. Теорії міграції населення та їх значення для вивчення міграційних настроїв у ХХІ ст.. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. 2021. 2(50). С. 15–21
15. Грищук А. Б., Левковська Д. Поняття, основні види та чинники міграції: загальна характеристика. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 59 с.
16. Дідківська Л. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні. *Економіка України*. 2020. № 3(700). С. 65–76
17. Дроздов М. Є., Коренев А. О. Міграція: сутність та види. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*. 2022. 337 с.
18. Єфімова А. Г. Дослідження чинників соціально-психологічної адаптації українців до умов вимушеної міграції у США. *Вісник післядипломної освіти*. 2023. 24(53). С. 10–26. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24\(53\)-10-26](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24(53)-10-26)
19. Єфімова А. Г. Особливості соціально-психологічної адаптації українців до умов міграції у США. *Вісник післядипломної освіти*. 2023. 23(52). С. 41–56. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)-41-56](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56)
20. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку. Київ: 2021. 240 с.

21. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 204 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45203/1/Верстка%20посібник.pdf>
22. Іонін Є., Загородний В. Вплив трудової міграції на ринок праці України в умовах війни та шляхи його відновлення. *Економіка і організація управління*. 2024. N 4(56). С. 20–32. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.4.3>
23. Калашнікова Л., Лісеєнко О., Барінова Я. Українська міграція до Австрії: виклики та особливості соціальної адаптації. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 2025. 2
24. Капліна А. І. Крос-культурний менеджмент у сформованій культурі комунікацій. *Агросвіт*. 2023. № 9–10. С. 71–76. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.9-10.71>
25. Касумова О. Коли дім залишається в серці. Або арттерапія в часи вимушеної міграції: як фахівці харківського осередку продовжують зцілювати душі попри відстань. *Простір арттерапії: вектори зцілення у часи війни*. Київ: Талком, 2025. С. 34
26. Качур В. О. До питання про міждисциплінарні підходи у дослідженні теорії міграції. *Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти*. 2023. С. 23
27. Кельш Т. І. Психологічні особливості адаптації емігрантів у нових соціокультурних умовах. 2025. С. 174
28. Класифікація міграційних процесів та їх особливості. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-11347.html>
29. Коробка Т. О. Соціальний вплив вуличних танців на процеси адаптації внутрішньо переміщених дітей в умовах культурних спільнот. *Академічні візії*, 2025, (41).
30. Корчевська Л., Морозова Ю. Міграція населення та релокація бізнесу для національної економіки України у військовий час. *Economic Synergy*. 2025. N 1. С. 91–112. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2025-1-7>

31. Кравців В. С., Садова У. Я. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник. Львів: ІРД, 2019. 228 с.
32. Кравчик Ю. В., Поліщук В. В. Інституційно-правовий механізм регулювання міграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2021. Вип. 3(294). С. 154–157
33. Кульчицький М. А. Міграція та міграційні процеси в Україні: проблемні питання. *Maritime Security of the Baltic-Black Sea Region: Challenges and Threats*. 2022. С. 168
34. Міграційне право України: навч. посіб. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Львів: СПОЛОМ, 2023. 260 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5787/1/Майк%20МПУ%20копегований%2007.06.23.pdf>
35. Міграція в Україні: факти та цифри 2021. Міжнародна організація з міграції. 2022. 24 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
36. Назарова Г. В. Теоретико-концептуальні підходи до сутності міграції. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73
37. Назарова Г., Остапчук В. Контент-аналіз розуміння сутності дефініції «міграція населення» в закордонній та вітчизняній літературі. *The 2nd International scientific and practical conference “Innovative technologies for training and educating young people”, Boston, USA, January 14–17, 2025*. International Science Group. 2025. С. 58
38. Pastukhov A. V. Консервативна реакція на міграційні виклики та збереження європейської ідентичності в ХХІ ст.. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія*. 2025. 65(2). С. 159–178
39. Петровський О. І. Роль міграції у трансформації соціальної структури суспільства. *The 1st International scientific and practical conference*

“Technologies for improving old methods, theories and hypotheses”, Sofia, Bulgaria, January 07–10, 2025. *International Science Group*. 2025. С. 359

40. Плющ В. А. Соціокультурна адаптація мігрантів: концептуалізація, етапи та їхня динаміка. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. 31. С. 58–68

41. Почтовюк А., Семеніхіна В., Золотаренко В. Крос-культурний менеджмент та міжкультурна комунікація: реакція на виклики глобальної міграції. *Mechanism of an economic regulation*. 2024. 1(103). С. 24–29

42. Рендюк Т. Г. Глобальне українство – новий соціокультурний феномен у сучасному світі. *Visnik Nacionalnoi akademii nauk Ukraini*. 2025. 3. С. 15–28

43. Садова У. Я. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 263 с.

44. Світлов О. Р. Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип.16. С. 33–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_6

45. Сисак М. Феномен міграції в умовах глобалізації. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2016. Вип. 20. С. 181–187

46. Скрипак І. В. Культура самотності в бутті українських біженців. *Матеріали IV міжнародної наук.-практ. конференції «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального»*. 2023. С. 47

47. Слюсаревський М. М., Блинова О. Є. Психологія міграції: навч. посіб. Київ: Талком, 2018. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/migrationpsych_slusar-blinova.pdf

48. Стахова Н. В. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Міжнародні міграційні процеси» для бакалаврів галузі знань 05 “Соціальні та поведінкові науки”, спеціальності 051 «Економіка». ЗУНУ, 2022. 24 с. URL:

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46549/1/Опорний%20конспект%20лекцій.pdf>

49. Стеблянюк А. В., Хозлу І. К. Воєнні конфлікти як чинник хвилі міграції в сучасному світі. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. N 3–4. С. 44–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-3-4-7-8-9>

50. Стрільчук Л., Прицулюк В. Міграційні процеси в сучасному світі як фактор соціально-культурної трансформації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Історія. 2025. 61. С. 125–131

51. Стрілюк Є. Д. «Чужий серед своїх» і «свій серед чужих»: соціальна адаптація мігрантів. 2025. С. 19

52. Терепиций С. О. Гармонізація демократичних цінностей і медіаграмотності в українській освіті: виклики внутрішньої міграції після 24 лютого 2022 року. *Культурологічний альманах*. 2023. 3. С. 220–227

53. Tereshchenko O. Соціокультурна комунікація мігрантів. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 30. С. 83–91

54. Тодорова Н. Ю. Кроскультурний менеджмент: навчальний посібник. Донецьк: 330 с. URL: https://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/2021/1/CCM_Todorova.pdf

55. Тягур Л. М. Культурний шок як виклик і можливість для самоактуалізації особистості. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. 5(45). С. 2187–2204

56. Филипович Л. Сучасна міграція українців як наслідок російської агресії: проблема духовної опіки. *Grail of Science*. 2022. 18–19. С. 291–296

57. Чупрій Л., Готра О. Криза політики мультикультуралізму в євросоюзі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, (1 (77)), 2025, с.205-210.

58. Шеховцова-Бурянова В. А. Міграція як проблема національної ідентичності в Європі. 2021. С. 117

59. Shylo A. E., Dzyad O. V. Управління мультикультурними командами в контексті трудової міграції. *European Journal of Management Issues*. 2025. 33(1). С. 43–56
60. Haas de H. A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*. 2021. № 9:8. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7902564>
61. Опитувальник Роджерса – Р. Даймонда. https://juliakatrychenko.blogspot.com/p/blog-page_6.html
62. Шкала реактивної та особистісної тривожності (Ч. Спілбергер). <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2703-shkala-trevogi-spilbergera-STAI>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Роджерса – Р. Даймонда

Мета: оцінка рівня самосприйняття та міжособистісної взаємодії, що може впливати на адаптаційні процеси у новому соціокультурному середовищі.

Інструкція: прочитайте кожне твердження уважно. Оберіть відповідь, яка найбільше відповідає вашому досвіду або відчуттю. Використовуйте шкалу:

- 1 – зовсім не відповідає,
- 2 – частково не відповідає,
- 3 – частково відповідає,
- 4 – повністю відповідає.

Питання опитувальника

1. Я почуваюся комфортно у спілкуванні з новими людьми.
2. Мені легко висловлювати свої думки та почуття.
3. Часто я сумніваюся у власній цінності та компетентності.
4. Я приймаю себе таким, яким є, зі всіма сильними і слабкими сторонами.
5. Мені складно встановлювати близькі емоційні контакти з іншими.
6. Я можу відкрито обговорювати свої проблеми з людьми, яким довіряю.
7. Я часто відчуваю страх неприйняття або осуду з боку інших.
8. Я готовий/готова брати на себе відповідальність за власні рішення.
9. Мені важко бути щирим/щирою у вираженні власних потреб та бажань.
10. Я відчуваю гармонію між своїми бажаннями та діями.

Ключ до оцінювання

Для підрахунку балів деякі твердження оцінюються прямо, інші – реверсно (інверсно).

- Прямі твердження: 1, 2, 4, 6, 8, 10
- Інверсні твердження: 3, 5, 7, 9

Інструкція для підрахунку:

- Для прямих тверджень бали враховуються за шкалою від 1 до 4.
- Для реверсних тверджень бали інвертуються: 1 – 4, 2 – 3, 3 – 2, 4 – 1.

Інтерпретація сумарного балу:

- 10–18 балів – низький рівень самоприйняття та міжособистісної адаптації;
- 19–30 балів – середній рівень самосприйняття, можливі труднощі у міжособистісних контактах;
- 31–40 балів – високий рівень самоприйняття, ефективна міжособистісна взаємодія.

Додаток Б

Шкала реактивної та особистісної тривожності (Ч. Спілбергер)

Мета: оцінка рівня реактивної тривожності (тимчасовий стан занепокоєння у конкретній ситуації) та особистісної тривожності (стійка риса тривожності як емоційної характеристики особистості).

Інструкція: прочитайте кожне твердження і виберіть відповідь, яка найбільше відповідає вашим відчуттям:

Для реактивної тривожності (STAI-R):

- 1 – зовсім не так
- 2 – трохи так
- 3 – помірно так
- 4 – дуже так

Для особистісної тривожності (STAI-T):

- 1 – майже ніколи
- 2 – іноді
- 3 – часто
- 4 – майже завжди

Питання для реактивної тривожності (STAI-R)

- 1. Я відчуваю себе напруженим/ою.
- 2. Я тривожний/а через поточну ситуацію.
- 3. Я відчуваю спокій (реверсне).
- 4. Мене хвилюють події, що відбуваються зараз.
- 5. Я відчуваю напруження в тілі.
- 6. Я збуджений/а або схвилюваний/а.
- 7. Я розслаблений/а (реверсне).
- 8. Мене хвилюють думки про майбутнє.

Питання для особистісної тривожності (STAI-T)

- 1. Я часто відчуваю тривогу без конкретної причини.
- 2. Я нервую через дрібниці.
- 3. Я спокійний/а і впевнений/а у собі (реверсне).

4. Я відчуваю себе неспокійним/ою у нових ситуаціях.
5. Мене легко збентежити.
6. Я часто хвилююся про майбутнє.
7. Я відчуваю внутрішню напругу протягом дня.
8. Я впевнений/а у своїх рішеннях (реверсне).

Ключ до оцінювання

- Прямі твердження: усі, окрім тих, що позначені як «реверсне».
- Реверсні твердження: 3, 7 (для STAI-R); 3, 8 (для STAI-T)

Підрахунок балів:

- Для прямих тверджень бали враховуються за шкалою від 1 до 4.
- Для реверсних тверджень бали інвертуються: 1 – 4, 2 – 3, 3 – 2, 4 – 1.

Інтерпретація сумарного балу:

- STAI-R (реактивна тривожність):
 - 8–12 – низька
 - 13–24 – середня
 - 25–32 – висока
- STAI-T (особистісна тривожність):
 - 8–12 – низька
 - 13–24 – середня
 - 25–32 – висока

Питання для кейс-стаді та методика проведення

Мета кейс-стаді. Вивчити індивідуальні досвіди студентів щодо міграції, адаптації в нових культурних умовах, особистих мотивів та стратегій подолання труднощів. Кейс-стаді дозволяє отримати глибоке уявлення про вплив культурного середовища на поведінку та психологічний стан студентів.

Методика проведення кейс-стаді

1. Вибір учасників:

- Студенти ХДУ, які проживають у різних країнах (Україна, Польща, Німеччина, Бельгія, Румунія, Болгарія).
- Кількість учасників: 6–8 осіб, по одному–двом представникам із кожної країни для репрезентативності культурного різноманіття.

2. Форма збору даних:

- Індивідуальна напівструктурована бесіда (інтерв'ю) тривалістю 30–40 хвилин.
- Запис розмови за згодою учасника або нотування основних відповідей.

3. Склад питань:

- Питання закриті та відкриті, спрямовані на виявлення мотивацій, труднощів адаптації та культурних особливостей досвіду.

Питання кейс-стаді

I. Мотиви переїзду

1. Що стало головною причиною Вашого переїзду за кордон?
2. Як важливі для Вас були економічні та освітні фактори при прийнятті рішення?
3. Чи вплинули безпекові обставини на вибір країни проживання?

II. Очікування та адаптація

4. Які очікування Ви мали від країни, до якої переїхали?
5. Наскільки легко Вам вдалося інтегруватися у місцеве середовище?

6. Які труднощі (мовні, культурні, соціальні) Ви відчували під час адаптації?

III. Культурні відмінності

7. Як би Ви охарактеризували культурні відмінності між країною проживання та Україною?
8. Які елементи місцевої культури Вам вдалося прийняти, а які залишилися складними для сприйняття?
9. Чи змінюється Ваше ставлення до власної культури під впливом проживання за кордоном?

IV. Соціальні контакти та підтримка

10. Яку роль у процесі адаптації відіграють місцеві друзі та однокурсники?
11. Чи отримували Ви допомогу від університету або громадських організацій?

V. Плани на майбутнє

12. Чи плануєте залишитися в країні проживання, повернутися в Україну або переїхати в іншу країну?
13. Які фактори визначатимуть Ваше рішення щодо майбутнього проживання?

Додаток Г

Анкета для дослідження міграційних тенденцій у різних культурах

Мета: вивчити особливості мотивів, адаптації та очікувань студентів, які проживають у різних країнах, але навчаються в одному українському університеті.

Інструкція: опитування є анонімним. Виберіть відповідь, яка найбільше відповідає Вашій думці, або коротко дайте відповідь у відкритому запитанні.

I. Мотиви міграції

1. Які основні причини Вашого переїзду за кордон?

(можна обрати кілька варіантів)

- Отримання якісної освіти
- Пошук роботи / економічні можливості
- Безпекові причини (війна, політична ситуація)
- Сімейні обставини
- Інше (вказіть) _____

2. Наскільки важливою була для Вас економічна складова рішення про міграцію? (1 – зовсім неважлива, 5 – вирішальна)

1 – 2 – 3 – 4 – 5 –

II. Очікування від країни проживання

3. Що Ви очікували від країни, до якої переїхали?

- Вищий рівень життя
- Соціальна стабільність
- Розвинена освіта
- Безпечне середовище
- Нові можливості для самореалізації

4. Чи виправдалися Ваші очікування від країни проживання?

- Так, повністю

- Частково
- Ні, очікування не виправдалися

III. Культурна адаптація

5. Наскільки легко Вам вдалося пристосуватися до нових традицій та способу життя? (1 – дуже важко, 5 – дуже легко)
1 – 2 – 3 – 4 – 5 –
6. Як Ви ставитеся до місцевих звичаїв та культурних норм?
- Повністю приймаю
 - Частково приймаю, але зберігаю власні традиції
 - Важко звикнути
 - Не приймаю
7. Як часто Ви спілкуєтеся з представниками місцевого населення?
- Щодня
 - Кілька разів на тиждень
 - Рідко
 - Практично не спілкуюся

IV. Мовні та соціальні бар'єри

8. Як Ви оцінюєте свій рівень володіння мовою країни проживання?
- Вільно спілкуюся
 - Маю певні труднощі
 - Розумію, але не розмовляю вільно
 - Зовсім не володію
9. Чи відчуваєте Ви соціальні або культурні бар'єри у спілкуванні з місцевими жителями?
- Так, часто
 - Іноді

- Рідко
- Ні, не відчуваю

V. Плани на майбутнє

10. Які у Вас плани після завершення навчання?

- Повернутися в Україну
- Залишитися в країні проживання
- Переїхати в іншу країну
- Ще не визначив(ла)ся

11. Чи розглядаєте Ви можливість подвійної ідентичності (збереження українських і нових культурних рис)?

- Так
- Частково
- Ні

12. На Вашу думку, що найбільше впливає на успішну адаптацію за кордоном? (відкрите запитання)